

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Vidos Juciūtės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Specialiųjų ir teisinių žinių santykis bei atirbojimo problemos

Vadovas: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskiene

Recenzentas: Asist. Vidas Kilinskas

Vilnius 2008

TURINYS

IŽANGA	2
SPECIALIŲJŲ IR TEISINIŲ ŽINIŲ SANTYKIS	4
Specialiųjų žinių samprata	4
Teisinių žinių samprata	10
Teisinės žinios – žinios apie teisės normas	10
Techninių normų samprata	11
Techninio turinio socialinės normos	13
Techninių normų santykis su teisinėmis žiniomis	15
Teisinių žinių apibrėžimas kaip profesinių žinių	17
Specialiųjų ir teisinių žinių santykio apibrėžimas	19
SPECIALIŲJŲ IR TEISINIŲ ŽINIŲ ATRIBOJIMO PROBLEMOS	24
Taisyklių pažeidimo konstatavimas	26
Reguliuojančių teisės norminių aktų nustatymas	29
Įvykio priežasčių nustatymas	32
Priežastinio ryšio klausimai tiriant eismo įvykius	33
Nelaimingų atsitikimų darbe priežasčių samprata	36
Atsakingų asmenų nustatymas	37
Priežastinio ryšio klausimai tiriant darbų saugos taisyklių pažeidimus	39
SPECIALIŲJŲ IR TEISINIŲ ŽINIŲ NETIKSLAUS ATRIBOJIMO PADARINIAI	44
IŠVADOS	48
LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA	54
PEŽIOME	55

Ižanga

Su nusikalstamomis veikomis susijusių tikrovės reiškinių savitumas lėmė aplinkybę, kad efektyvus jų tyrimas tapo neatsiejamas nuo šiuolaikinio mokslo ir technikos žinių panaudojimo, t.y. specialiųjų žinių taikymo. Mokslinių žinių taikymas susijęs su specialaus subjekto įtraukimu į baudžiamąjį procesą, atitinkamai kyla jo teisių, pareigų, santykių su kitais proceso dalyviais nustatymo ir kt. problemos. Tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu, vienas esminių specialiųjų žinių taikymo probleminių aspektų susijęs su specialiųjų žinių ribų ir apimties nustatymu. Šių klausimų išsamus pagrindimas teorinėmis nuostatomis lemia tinkamą ir efektyvų specialiųjų žinių panaudojimą įrodinėjimo procese.

Temos aktualumas. Specialiųjų ir teisinių žinių santykio ir atribojimo problema aktuali tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu. Konkretus specialiųjų žinių apibrėžimas leidžia susiformuoti išsamiai pozicijai dėl jų apimties ir vieningai taikymo praktikai. Principinių teorinių nuostatų dėl teisinių ir specialiųjų žinių santykio suformulavimas įgalina konkrečius baudžiamosiose bylose spręstinus klausimus priskirti vienai iš šių sričių, atitinkamai ir eksperto (specialisto) ar teismo (prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno) kompetencijai.

Darbo tikslas. Apibrėžti specialiųjų ir teisinių žinių santykį, iširti probleminius specialiųjų ir teisinių žinių atribojimo aspektus.

Darbo objektas. Jį sudaro specialiųjų žinių sampratos, jų apimties ribų teisinių žinių atžvilgiu nustatymas. Nagrinėjami specialiųjų ir teisinių žinių santykio teoriniai pagrindai bei išskylančios praktinės atribojimo problemos. Problematika analizuojama remiantis eismo įvykių ir darbų saugos taisyklių pažeidimų tyrimo ekspertine patirtimi. Ši darbo kryptis pasirinkta atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad šių nusikalstamų veikų atvejais baudžiamosios atsakomybės taikymas susijęs su specialių techninio pobūdžio taisyklių nagrinėjimu bei faktinių techninio pobūdžio veiksmų analize.

Darbe pagrindinis dėmesys skiriamas ne aiškaus pobūdžio (specialaus ar teisinio) klausimų nagrinėjimui, o diskutiniams aspektams – teisinių ir specialiųjų žinių sąsajoms nustatyti bei jų nulemtoms atribojimo problemoms išspręsti.

Tyrimo metodai. Magistrinio darbo rengimui naudoti lyginamasis, loginis, empirinis, analizės ir kiti metodai.

Šaltiniai. Svarbiausiais šaltiniais galima įvardinti E. Radzevičiaus, G. Juodkaitės-Granskienės, V. Stepanovo, L. Šapiro darbus. Analizuojami teisės aktai, monografijos,

disertacijos, kita baudžiamojo proceso literatūra, 2003 - 2004 m. Lietuvos teismo ekspertizės centre atliktų ekspertizių aktai bei pateiktos specialisto išvados.

Darbo struktūra. Pirmojoje darbo dalyje analizuojamas specialiųjų ir teisinių žinių santykis. Jam nustatyti nagrinėjama specialiųjų žinių samprata, pateikiamos moksliniuose darbuose ir teisės aktuose suformuluotos sąvokos. Pažymėtina, kad analizuojami tik susisteminti esminiai atskirų autorių pateiktų sąvokų skirtumai, kadangi sampratos istorinė raida bei abstraktus sąvokų katalogas ne kartą buvo mokslinio nagrinėjimo objektu tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų darbuose. Šioje dalyje taip pat analizuojama teisinių žinių samprata. Jos nėra daugelyje net ir specialiųjų žinių sampratų skirtuose darbuose, kas lemia kylančias specialiųjų žinių taikymo ribų problemas.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamos praktinės atribojimo problemos.

Paskutinė darbo dalis skirta neteisingo atribojimo sukeltų padarinių analizei.

Darbo originalumas. Atskirais specialiųjų žinių instituto klausimais Lietuvoje parašyta nemažai mokslinių darbų, apgintos disertacijos (1998 m. J. Juškevičiūtės „Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos“, 2003 m. G. Juodkaitės-Granskienės „Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas“, 2006 m. E. Radzevičiaus „Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje“ ir kt.). Magistriniame darbe pateikiama teisinių žinių sąvokos apžvalga; kompleksiskai analizuojama specialiųjų žinių sampratos teoriniai ir praktiniai aspektai, atsižvelgiant į jų atribojimo nuo teisinių žinių kontekstą bei galimybes. Taigi darbe atskleidžiamos specialiųjų ir teisinių žinių sąsajų buvimas ir atribojimo ypatumai.

Specialiųjų ir teisinių žinių santykis

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvoka „santykis“ aiškinama taip – „santykis – tai daiktų, reiškinių tarpusavio ryšys, būtinas jiems egzistuoti“¹. Filosofijos žodynas pateikia tokį sąvokos aiškinimą: „būtinas visų reiškinių sąryšio momentas, kurį sąlygoja materialaus pasaulio vieningumas“². Lingvistinis aiškinimas sieja šį terminą su ryšiais ir sąsajomis tarp atskirų reiškinių. Atitinkamai siekiant apibūdinti specialiųjų ir teisinių žinių santykį pirmiausia būtina apibrėžti tiek specialiųjų, tiek teisinių žinių sąvokas.

Specialiųjų žinių samprata

„Specialių žinių“ sąvoka nėra vienareikšmė. Jos turinys skirtingas priklausomai nuo vartojimo srities:

- bendrinėje kalboje terminas „specialus“ aiškinamas kaip „susijęs su kokia nors specialybe, profesija, priklausantis kokiai nors siaurai visuomenės gyvenimo, mokslo, meno, technikos sričiai“³. Žinios – tai „mokėjimo, išsilavinimo turinys, informacija“⁴. Taigi žodžių junginys „specialios žinios“ reiškia informaciją, susijusią su konkrečia specialybe, profesija, priklausančią kuriai nors siaurai visuomenės gyvenimo, mokslo, meno ar technikos sričiai.
- technologinių mokslų šaltiniuose ši sąvoka neturi konkrečios, apibrėžtos, specifinės prasmės: „tų mokslo sričių atstovams, kurių žiniomis teisės teorijoje ir teisinėje praktikoje pasireškia šios žinios, išskyrus ekspertus, praktiškai nežinoma“⁵.
- teisiniu požiūriu specialiųjų žinių sąvoka apibrėžiama per jos priešpastatymą teisinėms žinioms. Išryškėja skirtumas tarp specialiųjų žinių sąvokos prasmės bendrinėje ir teisinėje kalboje: specialiųjų žinių sąvoka apima teises žinias, kadangi teisinės žinios susijusios su teisininko specialybe. Be to, teisinės žinios gali būti apibūdinamos kaip išsamios teisės mokslo žinios. Dėl tos priežasties baudžiamojo proceso

¹ KEINYS, S. (vyriausiasis redaktorius) et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.

² ROZENTALIS, M. et al. *Filosofijos žodynas*. Vilnius, 1975, p. 377.

³ BENDORIENĖ, A. et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2001, p. 737.

⁴ KEINYS, S. (vyriausiasis redaktorius) et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.

⁵ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbus saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 20.

tikslais vartojama sąvoka „specialios žinios“ negali būti sutapatinama su bendrine jos reikšme.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje pateiktos skirtingos specialiųjų žinių sąvokos.

E. Palskys nurodo, kad „specialiomis žiniomis laikomos mokslinės žinios, pagrįstos giliu kokios nors mokslo, technikos, meno ar amato srities pažinimu“.⁶

P. Pošiūnas specialiąsias žinias apibūdina kaip žinias „iš gamtos, techninių, ekonominių bei kitų mokslų, kurių neturi (kaip taisyklė) asmenys, įgiję teisinį profesinį pasirengimą“.⁷

J. Juškevičiūtė pateikia tokį apibrėžimą: „specialios žinios baudžiamąja procesine prasme – tai išsamios mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmonių veiklos srities žinios, įgytos išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka, naudojamos įrodomajai arba kitai informacijai, būtinai nusikaltimui iširti, gauti“.⁸

K. Stungys formuluoja tokią sąvoką „specialios žinios – tai procesinis pažinimo metodas, kurio turinį sudaro aukštesnis nei vidutinis žmogaus veikloje naudojamas žinių lygis, reikalingas informacijai, siejamai su byla, atskleisti ir suvokti, ir procesinė realizavimo forma, atitinkanti eksperto ar specialisto kompetenciją“.⁹

E. Radzevičius specialiąsias žinias apibūdina šiuo apibrėžimu: „specialios žinios – tai žinios, įgytos praktinės veiklos, specialaus pasirengimo ar praktinio patyrimo dėka ir paremtos atitinkamos srities mokslo teorinių žinių sistema, kurių neturi tyrimą atliekantis pareigūnas ar teismas, reikalingos klausimų, būtinų bylai iširti išsprendimui.“¹⁰

Specialiųjų žinių sąvoka pateikiama ne tik mokslininkų darbuose, tačiau yra įtvirtinta ir teisės aktuose. Specialiųjų žinių sąvoką apibrėžia ne Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas¹¹ (toliau – BPK), bet Teismo ekspertizės įstatymo¹² 3 str. 2 d.: „specialios žinios – išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti“.

⁶ PALSKYS, E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme. *Socialistinė teisė*, 1968, Nr. 3, p. 23.

⁷ Cituota iš JUŠKEVIČIŪTĖ, J.; MALEVSKI, H. Dėl „specialių žinių“ termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, t. 6, p. 37.

⁸ JUŠKEVIČIŪTĖ, J.; MALEVSKI, H. Dėl „specialių žinių“ termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, t. 6, p. 41.

⁹ STUNGYS, K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2004, t.52 (44), p. 81.

¹⁰ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbus saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 33.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341).

¹² Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969).

Tiek įstatyme, tiek doktrinoje specialiųjų žinių sąvoka apibrėžiama, formuluojama per panašius požymius, tačiau jų konkretus turinys nėra aiškinamas vienodai.

Įstatyme pateiktoje sąvokoje apibrėžiami (išskiriami) šie specialiųjų žinių požymiai:

1. Žinių įgijimo būdas - *įgytos išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka;*
2. Žinių turinys, pobūdis - *išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios;*
3. Žinių paskirtis - *reikalingos ekspertizei atlikti.*

Tolesnė analizė remsis požymių aiškinimu ir vertinimu, išdėstytu Lietuvos mokslininkų darbuose.

Žinių turinys ir pobūdis

J. Juškevičiūtės, H. Malevski pateiktame apibrėžime specialiosios žinios apibūdinamos kaip „išsamios mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmonių veiklos srities žinios“¹³ – atsisakoma „meno“ kaip srities įvardijimo, remiantis tuo pagrindu, kad toks apibūdinimas „neatitinka savo pirminio turinio, nes menas ta prasme buvo suprantamas kaip meistriškumas, profesionalus praktinis mokslo ir technikos žinių panaudojimas“¹⁴.

E. Radzevičius kritikuoja technikos žinių išskyrimą kaip perteklinį – „kaip ir kitos žinios, turi būti paremtos teorija, t.y. mokslinėmis žiniomis bei, atitinkamai, praktine veikla“.¹⁵

Žinių įgijimo būdas

Daugelis autorių akcentuoja, kad specialios žinios turi būti įgytos mokymosi, specialaus pasirengimo metu, taip pat praktinės veiklos metu. Profesinio rengimosi kriterijumi specialios žinios atibojamos nuo visuotinai žinomų. Naujausiuose moksliniuose šaltiniuose (J. Juškevičiūtės, E. Radzevičiaus disertacijose) nebeįvardijamas kaip vienas specialiųjų žinių elementas tas požymis, kad jos „neturi būti visuotinai žinomos“. Šis apibūdinimas kritikuojamas kaip pernelyg bendras ir abstraktus, neturintis aiškių kriterijų. Be to, jam būdingas subjektyvumas – bendro pobūdžio žinios priklauso nuo konkretaus, atskiro individo išsilavinimo, kitų socialinių faktorių. Subjektyvų ir neapibrėžtą pobūdį atskleidžia ir bandymai jį konkretizuoti: „tai daugiau visuomenės narių bendravimo žinių lygis, nuolat formuojamas žiniasklaidos, propaguojančios mokslo

¹³ JUŠKEVIČIŪTĖ, J.; MALEVSKI, H. Dėl „specialių žinių“ termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, t. 6, p. 39.

¹⁴ Ten pat, p. 39.

¹⁵ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 31.

ir technikos laimėjimus, skatinamas gyvenimo keliamų reikalavimų tobulėti“.¹⁶ „Visuotinai prieinamų žinių“ sąvokos siejimas su bendrojo lavinimo programomis taip pat nepadedą nustatyti aiškių ribų bei jų apimtį dėl nuolatinės programų turinio kaitos.

Šio požymio neįtraukimą į specialiųjų žinių sąvoką pagrindžia ir tai, kad „kaip pagrįstai pastebi T. Ajernova bei I. Trapenzikova, neiginių buvimas apibrėžime prieštarauja bendrajai apibrėžimų logikai“.¹⁷ Tokia neiginio tipo formuluotė nesuteikia jokios informacijos apie specialias žinias įgijusių subjektų ratą: „nėra visuotinai žinomos“ tiesiog nurodo, kad jomis sugeba naudotis ne visi asmenys, tačiau neapibrėžiami jų požymiai. Tuo tarpu formuluotė „įgytos specialaus pasirengimo metu“ nukreipia į jas įgijusių subjektų ratą, kurį galima apibrėžti formaliais kriterijais (pvz., atitinkamą pasiruošimą patvirtinantys dokumentai ir pan.).

Galima daryti išvadą, kad tikslinga neįtraukti į specialiųjų žinių apibrėžimą formuluotės „nėra visuotinai žinomos“, kuri, būdama nekonkreči, negali išreikšti sąvokos požymio.

Svarbu, kad apibūdindami specialiųjų žinių įgijimo būdą, autoriai neapsiriboja specialiu parengimu kaip teorinių žinių įgijimo forma. Vienas būtinų specialiųjų žinių šaltinių – praktinė profesinė veikla: „kadangi būtent praktinės veiklos metu susiformuoja taikymui reikalinga specialių žinių apimtis“.¹⁸

Žinių paskirtis

Teismo ekspertizės įstatyme pateikta sąvoka pritaikyta ekspertizės reguliavimo poreikiams. Pagal analogiją ši sąvoka galėtų būti modifikuojama atsižvelgiant į BPK numatytas specialiųjų žinių panaudojimo formas: „specialios žinios – išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, *reikalingos ekspertizei ar objektų tyrimui atlikti*“.

Doktrinoje įvairūs autoriai skirtingai įvardija specialiųjų žinių paskirtį. J. Juškevičiūtė apibrėžia, kad tai žinios, „naudojamos įrodomajai arba kitai informacijai, būtinai nusikaltimui ištirti, gauti“.¹⁹ Taigi autorė, apibūdindama specialiųjų žinių paskirtį, neįvardija proceso veiksmų, kada tos žinios naudojamos, t.y. pabrėžia informacinį, o ne procesinį aspektą.

¹⁶ STUNGYS, K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2004, t. 52 (44), p. 82.

¹⁷ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 28.

¹⁸ Ten pat, p. 30.

¹⁹ JUŠKEVIČIŪTĖ, J.; MALEVSKI, H. Dėl „specialių žinių“ termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, t. 6, p. 41.

E. Radzevičius naudoja formuluotę „žinios, reikalingos klausimų, būtinų bylai iširti išsprendimui“.²⁰

K. Stungio formuluojamame apibrėžime kaip vienas požymių nurodomas, kad tai žinios, reikalingos, „tiesioginiam informacijos, siejamos su byla, atskleidimui ir suvokimui, ir procesinė realizavimo forma eksperto ar specialisto kompetencijos lygmenyje“.²¹

Taigi skirtingi autoriai specialiųjų žinių paskirtį nusako:

- pabrėždami jų informacinį aspektą;
- įvardindami specialiųjų žinių naudojimo formą – reikalingumą ekspertizės ar objekto tyrimo atlikimui.

Manytina, kad į specialiųjų žinių sąvoką prasminga įtraukti abu šiuos kriterijus. Procesinių formų įvardijimas leidžia jas atriboti nuo kitų situacijų, kai baudžiamajame procese naudojamos specialios kitų mokslo sričių žinios. Pavyzdžiui, BPK 186 str. 3 d. numato, kad į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Toks dalyvavimas nelaikomas nei ekspertize, nei specialisto atliekamu objekto tyrimu. Psichologo dalyvavimo apklausoje tikslai – padėti apklausti vaiką, bet ir apsaugoti jį nuo neigiamų išgyvenimų, siekiama užtikrinti vaiko interesų apsaugą. Tokiu atveju psichologo vaidmuo nėra siejamas su įrodomosios informacijos rinkimu, atitinkamai ir baudžiamojo proceso paskirtimi.

Paskirties apibrėžimas tik įvardijant ekspertizę ir objektų tyrimą taip pat nėra pakankamas. Ekspertizės terminas nėra būdingas vien tik baudžiamajam procesui. Jis vartojamas ir platesne prasme, pvz., Vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus įsakymu patvirtinta tvarka dėl ekspertizių skyrimo tiriant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas.²² Šiuo dokumentu reglamentuotų ekspertizių išvadų įrodomoji vertė negali būti prilyginta baudžiamojo proceso metu paskirtos ekspertizės išvadoms. Be to, ekspertinių tyrimų metu naudojamos žinios neapsiriboja vien tam tikros srities mokslinėmis žiniomis – būtinos ir bendrosios žinios apie įrodymus, baudžiamąjį procesą, t.y. teisinės žinios (pagal Teismo ekspertizės įstatymo 5 str. 1 d. 3 p. ekspertas privalo būti išlaikęs teisinių žinių egzaminą). Taigi atliekant ekspertizę ir objektų tyrimą

²⁰ RADZEVIČIUS, E. *Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 33.

²¹ Ten pat, p. 25.

²² Ekspertizių skyrimo tiriant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas tvarka, patvirtinta Vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2004 m. sausio 13 d. įsakymu Nr. 1-12 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2004, Nr. 10-291).

remiamasi ne tik išimtinai specialiomis mokslo žiniomis, bet ir teisinėmis. Atitinkamai, specialiųjų žinių sąvokos negalima susieti vien su ekspertizės ir objektų tyrimo procesinių formų įvardijimu, neatsižvelgiant į informacinį aspektą.

Atsižvelgiant į aptartus požymius būtų galima pateikti tokią specialiųjų žinių sąvoką – tai ekspertizės ar objektų tyrimo metu pritaikomos mokymosi, specialaus pasirengimo, taip pat praktinės veiklos metu įgytos išsamios mokslo ar bet kurios kitos žmonių veiklos srities žinios, kurių neturi tyrimą atliekantis pareigūnas ar teismas, reikalingos klausimų, būtinų bylai ištirti išsprendimui.

Teisinių žinių samprata

Teismo ekspertizės įstatymo 22 str. 2 d. numato, kad teisinės žinios teismo ekspertizėje nelaikomos specialiomis žiniomis ir teismo ekspertai negali duoti išvadų teisiniais klausimais. Ši tiesiogiai norminiame akte įtvirtinta nuostata atspindi daugelio mokslininkų darbuose palaikomą vienareikšmišką poziciją: ekspertizė²³ negali pateikti atsakymų į teisinius klausimus.

„Teisinių žinių“ sąvoką kaip kriterijų, padedantį nustatyti specialiųjų žinių ribas, vartoja daugelis autorių. Tačiau pažymėtina, kad ji taip pat nėra vienareikšmiškai apibrėžiama. Formuluodami apibrėžimus autoriai naudoja skirtingus kriterijus:

- Teisinės žinios tapatinamos su žiniomis apie teisės normas;
- Teisinės žinios apibrėžiamos kaip profesinės tyrėjų ir teisėjų žinios.

Atskirai panagrinėkime šių pozicijų pagrįstumą bei galimybę pateikti atribojimo kriterijus.

Teisinės žinios – žinios apie teisės normas

Apibrėžiant formuluotę „teisinės žinios“ („teisės žinios“²⁴), reikia atsižvelgti į jos vartojimo kontekstą – t.y., jos priešpastatomos kitų mokslų (ne teisės) žinioms. Tačiau sąvoka nesiejama su konkrečia teisės šaka. Dėl šios priežasties nagrinėtina, kokią sąvokos aiškinimą pateikia bendrasis teisės mokslas – teisės teorija, kuri formuluoja bendriausias metodologines nuostatas ir sąvokas. Kartu teisės teorija tiria bendras valstybės ir teisės funkcionavimo ir vystymosi tendencijas bei kryptis (būdingas visoms teisės šakoms).

Pats terminas „teisė“ – daugiareikšmis. Nagrinėjamos temos požiūriu teisė galėtų būti apibūdinama kaip vienas socialinių reguliatorių, kurio normas per atitinkamas institucijas nustato, užtikrina jų vykdymą ir gina valstybė. Formaliuoju aspektu teisė apibrėžiama kaip „tautos sukurtų, įstatymuose ir kituose valstybės pripažintuose šaltiniuose išreikštų visuotinai privalomų teisėto leistino ir draudžiamo elgesio taisyklių (normų) sistema“.²⁵

Pagal bendrąją teisės teoriją teisės norma laikoma visuotinai privaloma formaliai apibrėžta „bendroji elgesio taisyklė, nustatyta ar sankcionuota valstybės ir saugoma nuo

²³ Siekiant išvengti sakinių sudėtingumo, „ekspertizės“ sąvoka apima ir objektų tyrimą, o „eksperto“ – ir specialistą.

²⁴ Remiantis lietuvių kalbos darybos taisyklėmis, junginio „teisinės žinios“ prasmė artima junginiui „teisės žinios“ (apibūdinant tam tikrą ypatybę turintį daiktą (objektą), gali būti vartojamas kilmininko linksnis *arba* priesagos -inis būdvardis).

²⁵ VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius, 2000, p. 101.

pažeidimų valstybės prievartos priemonėmis“.²⁶ Tam, kad taisyklė galėtų būti pripažinta teisės norma, ji turi atitikti išorinio formalaus apibrėžtumo reikalavimus: „teisės normos yra suformuluotos ir išdėstytos oficialiuose, t.y. valstybės išleistuose, teisės aktuose“.²⁷ Taigi bendriausia prasme teisės normas būtų galima apibūdinti kaip taisykles, įtvirtintas teisės aktuose: „bet kurios specialios taisyklės, nustatančios tam tikrą elgesio variantą ar draudimus, jei jos yra įtvirtintos teisės aktuose yra teisės normomis“.²⁸ G. Juodkaitė – Granskienė pateikia tokią teisinių žinių sąvoką: „teisės žinios tai yra žinios apie galiojančius tam tikroje valstybėje bendruosius teisės principus, papročius bei norminius aktus“.²⁹

Vadinasi, teisės teorijos požiūriu teisinės žinias būtų galima apibrėžti kaip informaciją apie teisės aktuose įtvirtintų taisyklių reikalavimus.

Tačiau teisinių žinių sąvokos neleistina griežtai susieti su teisės normų turiniu, pirmiausia dėl techninių taisyklių (priskirtinų specialiosioms žinioms) įtvirtinimo teisės aktuose.

Techninių normų samprata

Žmogus modeliuoja savo elgesį atsižvelgdamas į galimus veiksmų teigiamus ir neigiamus padarinius. Daugeliu atveju būsimus padarinius galima numatyti remiantis įvairiomis žmogaus elgesį standartizuojančiomis taisyklėmis: „protingas žmogus savo veikime visuomet yra kurio nors tikslo vedamas. Tikslui pasiekti jis savo veikime laikosi tam tikrų taisyklių, kurios apskritai yra vadinamos normomis“.³⁰

Techninės normos – tai viena žmogaus elgesį standartizuojančių taisyklių rūšis. Taisykles, kurios daro įtaką kryptingam elgesiui nusako moralės nuostatos, papročiai, kitos normos. Bendriausia prasme visos normos skirstomos į dvi stambias grupes – technines ir socialines (etines).

Techninės normos – tai elgesio taisyklės, kurios rodo, kaip reikia veikti norint pasiekti tam tikrą tikslą (todėl techninės normos taip pat vadinamos tikslo arba tikslinėmis normomis). Tikslų įvairovė lemia tai, kad šių normų yra labai daug, jos nurodo, kaip žmogus turi elgtis su gamta, daiktais ir technologijomis.

²⁶ VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius, 2000, p. 135.

²⁷ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2000, p. 197.

²⁸ JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 58.

²⁹ Ten pat, p. 58.

³⁰ LEONAS, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Fotogr. leid. Vilnius, 1995, p. 106.

Techninėmis normomis siekiama užtikrinti efektyvesnę praktinių tikslų įgyvendinimą, paties asmens ir aplinkinių saugumą, pvz., mašinų, įrenginių eksploatavimo taisyklės (naudojimo instrukcijos).

Socialinės normos – tai žmonių elgesį standartizuojančios taisyklės, siekiant nustatyti individo ar jų grupių laisvo elgesio ribas. Viena iš socialinių normų rūšių – teisės normos.

Tam, kad būtų galima tiksliau apibrėžti technines ir socialines normas, palyginsime jų pagrindinius bruožus:

1) Skirtingas normų turinys.

Socialinės normos taikomos reguliuoti žmonių santykius, o techninės – žmonių ir materialios tikrovės santykius (žmonių santykius su gamta, išoriniu pasauliu, daiktais, technologijomis ir kt.).

2) Normų paskirtis.

Socialinės normos parodo, kaip suderinti priešingus žmonių interesus, o techninės – kaip reikia veikti siekiant tam tikro (konkreto) tikslo. „Etikos normos riboja žmogaus veikimą technikos normas vykdamas, įgalina jas vykdyti“.³¹

3) Normų objektyvumas.

Techninės normos reguliuoja žmogaus santykį su materialia tikrove, todėl jos yra objektyvios – atitinka gamtinius dėsningumus: „gamtos reiškiniai vyksta tam tikrais dėsniais ir žmogus technikos atžvilgiu negali veikti prieš tuos dėsnius“.³²

Socialinėms normoms būdingas subjektyvumas – jų vykdymas priklauso nuo konkreto asmens įsitikinimų, religinių pažiūrų ir pan.

4) Poveikio už taisyklių nesilaikymą pobūdis.

Teisinės ir techninės normos skiriasi kontrolės aspektu.

Socialinių normų laikymasis garantuojamas tam tikromis poveikio priemonėmis (už teisinių normų pažeidimą numatomos tam tikros sankcijos), o technines normų vykdymas (laikymasis ar nesilaikymas) priklauso nuo konkreto asmens pasirinkimo. Už

³¹ LEONAS, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Fotogr. leid. Vilnius, 1995, p. 107.

³² Ten pat, p. 107.

techninių normų pažeidimą nėra numatyta jokios atsakomybės, tiesiog atsiranda neigiamos objektyvios pasekmės (pvz., traumos). Socialinių normų pažeidimo atveju patiriamas visuomeninis pasmerkimas (teisės pažeidimo atveju – valstybinis).

Techninio turinio socialinės normos

Tam tikrais atvejais kai kurios techninės normos paverčiamos socialinėmis, dažniausiai teisės, normomis. Šį procesą lemia techninių normų visuomeninis reikšmingumas (jų nesilaikant kyla pavojus kitiems asmenims ir aplinkai). Ne visos techninės ir profesinės taisyklės reikalauja joms suteikti teisinę galią. Dauguma jų, kai yra teoriškai ir praktiškai patikrintos, savaime įdiegiamos įvairiose gyvenimo sferose. Tačiau kai kurios dėl jų ypatingo socialinio reikšmingo įtvirtinamos teisės pagalba. Techninės normos tampa teisės normomis, kai jas sankcionuoja valstybė, t.y. kompetentingos valstybės institucijos suteikia joms teisės normų galią ir šios įgyja standarto pavidalą. Tai ypač būdinga gamybinei sferai ir tam tikrų rūšių valdymo sritims, pvz., statybinių darbų, energetikos priežiūra.

Tais atvejais, kai techninės normos virsta teisės normomis, jos vadinamos „techninio turinio socialinėmis teisinėmis normomis“.³³

Tradiciskai baudžiamojo proceso doktrinoje suformuluota bendra taisyklė, teisiniai klausimai negali būti teismo ekspertizės dalyku ir ekspertai neturi teisės jų spręsti. Apibendrinti terminai „teisinės žinios“, „teisiniai klausimai“ sukuria išpūdį, kad ekspertui draudžiama duoti atsakymą remiantis teisės (juridinėmis) normomis, nepriklausomai nuo to, kokiai teisės šakai jos priklausytų,³⁴ taip pat nepriklausomai nuo jų turinio. Vyrauja požiūris, kad ekspertas gali duoti išvadą tik remdamasis gamtos – techniniais mokslais (pagal mokslo šakų klasifikatorių – technologijų), jų pateikiamomis specialiomis techninėmis taisyklėmis. Tačiau neatkreipiamas dėmesys į tą aplinkybę, kad dalis techninių normų, profesionalių taisyklių įtvirtinamos ne tik mokslinėse rekomendacijose, bet ir teisės aktuose, kai jas sankcionuoja valdžios organai – taip suteikiant joms teisinių normų galią.

Tokiu atveju teisinės ir techninės normos negali būti priešpastatytos, kadangi jų turinys ir tikslas yra identiški – išreikšti žmonių interesus, poreikį juos apsaugoti.

Tendencija, kad techninės taisyklės tampa teisės aktų dalimi vis ryškėja. I.Petruchinas tokių dvejopos prigimties aktų priėmimą aiškina tuo, jog šie „skatina

³³ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2000, p. 212.

³⁴ ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964, с. 123.

mokslinį – techninį progresą, racionalią gamybos organizaciją, teigiamos patirties platinimą, <...> daugelis norminių aktų sudaryti iš pagrįstų techninių nurodymų, kurių laikymasis tarnauja kaip garantija nuo nelaimingų atsitikimų, katastrofų ir avarijų“.³⁵ Orlovo nuomone, tai „atitinkamuose dokumentuose įtvirtintas optimalaus veikimo būdas, profesionaliai pagal kurią nors specialybę paruošto asmens“.³⁶

E. Radzevičiaus disertacijoje išskiriamos šios minėto proceso priežastys:³⁷

1. teisinio reguliavimo sritis nuolat plečiasi;
2. žmogaus gyvybė bei sveikata tampa vis labiau ginamu bei įvairiais mechanizmais užtikrinamu institutu;
3. šiuolaikinio gyvenimo, mokslo ir technikos raida neišvengiamai susijusi su procesų automatizacijos, kompiuterizacijos, technologizacijos procesais bei jų metu susijusių su sudėtingų prietaisų ir įrenginių panaudojimu;
4. technologizacijos ir automatizacijos procesai neišvengiamai susiję su naujų pavojingų bei kenksmingų veiksnių atsiradimu.

Be aptartų veiksnių, kurie lemia tokio pobūdžio teisės normų srities plėtimąsi, svarbu paminėti ir teisinės taisyklės išraiškos formos sukeltas pasekmes bei kontrolės pobūdį. Pažeidus teisės normas yra taikoma valstybės sankcionuota prievartos procedūra. Tuo tarpu techninių taisyklių vykdymas nėra garantuojamas tam tikrų iš anksto numatytų sankcijų, o priklauso nuo konkretaus asmens pasirinkimo – nesilaikius reikalavimų, iškyla neigiami materialūs (ne teisiniai) padariniai, pvz., nesilaikius prietaiso naudojimo taisyklių, jis sugenda. Techninės taisyklės pripažinimas labiau priklauso nuo asmeninio jos supratimo, o teisės normos pripažinimas yra jos privalomumo garantas.

Analizuojant specialiųjų ir teisinių žinių santykį, svarbu išnagrinėti techninio turinio teisinių normų priėmimo priežastis ir paskirtį. Teisės norma gali būti apibrėžiama kaip „pranešimas visai visuomenei (tam tikros konkrečios valstybės teisės subjektams) apie norimą, pageidaujamą elgesį“³⁸. Teisės norma nurodo adresatui vieną ar kitą galimo/privalomo elgesio modelį, susidarius tam tikromis aplinkybėmis. Teisinės galios suteikimas, garantuojamos sankcijomis, lemia tam tikros taisyklės taikymo platinimą. Modifikuotos taisyklės paskirtis – joje numatytų reikalavimų laikymasis. Tokiu būdu, kai

³⁵ ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964, с. 125.

³⁶ Cituota iš JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 58.

³⁷ RADZEVIČIUS, E. *Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 37.

³⁸ BAKŠEVIČIENĖ, R.; BEINORAVIČIUS, B. Teisės ir moralės santykis remiantis teisės požymiais. Jo naudojimas formuoti teigiamas Lietuvos teisės sistemos atžvilgiu visuomenės nuostatas. *Teisė*, 2004, Nr. 51.

turinys išlaikomas toks pat, o teisės normos išraiška – tik būdas įgyvendinti socialinę paskirtį ir įtvirtinti taisyklę.

Techninių normų santykis su teisinėmis žiniomis

Galėtų būti išskiriama bendra teisinių ir specialiųjų žinių sritis tuo atžvilgiu, kad tam tikras vienodas turinys būdingas tiek teisinėms, tiek techninėms taisyklėms. Jos teisinėms priskiriamos tik atsižvelgiant į išraiškos formą – t.y. teisės normos pavidalą. Doktrinoje ryškėja pozicija, kad sąvoka „teisinės žinios“ neturėtų būti susiaurinta iki taisyklių, išdėstytų teisės akte, žinojimo ir naudojimo bei nuorodos į jas. Atsiribojama nuo prielaidos, kad žinių apie teisės normas sąvoka tapati teisinėms žinioms.

Apibūdinant specialiąsias žinias akcentuojamas jų mokslinis, techninis pobūdis. Šis požymis susijęs su žinių turiniu, rodo jų vidinę charakteristiką, ir niekaip nenusako išraiškos formos, kuria įtvirtinamos šios žinios. Ankstesniame skyriuje nagrinėta techninių taisyklių modifikavimo į teisės normas tendencija. Kadangi pagal turinį šios taisyklės priskirtinos ekspertų, o pagal teisinę išraiškos formą – teisininkų kompetencijai, susiformuoja tam tikra „įtampos lauko“ klausimų sritis. Pagal skirtingus kriterijus tam tikri klausimai patenka ir į specialiųjų, ir į teisinių žinių sąvokos apibrėžiamą sritį. Šių specifinių teisės normų techninis turinys gali būti nepakankamai suvokiamas asmeniui, neturinčiam atitinkamų mokslinių žinių, taip pat teisėjui ar prokurorui. Dėl šių priežasčių aiški mokslininkų pozicija, kad „tam tikrose ribose teisinės žinios gali būti specialiomis žiniomis jų panaudojimo aspektu“.³⁹ Kartu numatomi specialiųjų žinių turėtojų galimybės remtis teisės normomis ribojimai: „ekspertai, naudoja teisės normas tik tada, kai juose įtvirtinti mokslinio-techninio pobūdžio apibendrinimai, reikalingi išvados pateikimui“.⁴⁰

Techninės normos – tai taisyklės, nulemtos žmogaus santykio su gamta, jos dėsningumais, reguliuojančios jo santykius su išoriniu pasauliu, daiktais. Tuo tarpu teisinės žinios apima informaciją apie žmonių (asmenų) tarpusavio santykius bei jų priešingų interesų derinimą. Taigi teisinės žinios susijusios su socialiniu elgesiu bei socialine tvarka. Apibendrintai būtų galima teigti, kad prokuroras ar teismas taiko teisinės žinias vertindami asmenų socialinį elgesį, t.y. santykius su kitais asmenimis: „atskirų asmenų veika, kaip žmonių tarpusavio santykių objektas, vertinama teisės normomis, o darbų saugos norminių aktų reikalavimų nevykdymo ar nesilaikymo faktas, kaip žmonių santykio su darbo įrankiais, technologiniais įrenginiais ir pan. – techninėms

³⁹ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p.35.

⁴⁰ ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964.

normomis“.⁴¹ Be to, ekspertų kompetencijai priklauso techniniu požiūriu įvertinti asmenų veiksmus, kai juos reglamentuoja techninio turinio teisės arba techninės normos.

Remiantis šiomis nuostatomis, teisinėmis žiniomis nelaikytina informacija apie norminių aktų reikalavimus, kurių turinys apibūdina asmens santykius su darbo įrankiais, techniniais įrenginiais ir kt.

Ši nuostata suteikia galimybę atriboti teises ir specialiąsias žinias bei pateikia galimus kriterijus – teisinių žinių sąvokos sritis apribojama techninių normų naudai (išbraukiant iš jos techninių normų turinį).

Tačiau specialiųjų ir teisinių žinių santykis pakankamai aiškiai apibrėžiamas tik atliekant tuos tyrimus, kuriuose remiamasi techninių ir inžinerinių mokslų žiniomis (darbų saugos, eismo įvykių ekspertizėse).

Tokia nuostata nepajėgi atriboti žinių sritis ekonominių ekspertizė atvejais (buhalterinės, finansų, bankininkystės, darbo ekonomikos). Tai nulemta socialinės, o ne techninės ekonomikos mokslų prigimties. Pavyzdžiui, buhalterinės ekspertizės bazinė mokslo kryptis – buhalterinė apskaita. Literatūroje pateikiama įvairių apskaitos apibrėžimų, vienas jų: „apskaita – mokslas apie finansinio pobūdžio ūkinių operacijų ir įvykių registravimą, klasifikavimą, apibendrinimą pinigine išraiška nustatytu laiku ir jų išaiškinimą“.⁴² Jeigu nagrinėjamos temos aspektu inžineriniai, transporto mokslus būtų galima pritraukti prie apibendrinančios išraiškos „žmogus (įtariamasis) – daiktas (teismo ekspertizės objektas)“, tai apskaitos (ir kitų ekonomikos mokslų) žinių negalima išreikšti tokiu santykiu. Apskaita apibūdinama kaip ekonominės (finansinės) informacijos atpažinimo, matavimo ir pateikimo procesas. Atitinkamai ir teisinėmis žiniomis nelaikytina informacija apie norminių aktų reikalavimus, kurių turinys apibūdina finansinių duomenų apdorojimą.

Tačiau kritikuotinas pats baigtinio sąrašo principas, kadangi jis taisytinas kiekvienu atveju, kai būtų priimti atitinkami teisės aktai. Tokiu būdu darytina išvada, kad specialiųjų ir teisinių žinių atribojimas remiantis vien techninių teisės normų turiniu, nėra pakankamas ir pagrįstas.

⁴¹ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 82.

⁴² POŠIŪNAS, P.; LAKIS, V. *Ekonominių teismo ekspertizė klasifikavimas. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 59.

Teisinių žinių apibrėžimas kaip profesinių žinių

R. Šikanovas specialiąsias žinias apibrėžia kaip bet kokią galimą žinių, praktinės patirties ar įgūdžių visumą, išskyrus visuotinai žinomas, kurios įeina į asmenų bendrojo lavinimo parengimą, taip pat teisės žinias, susijusias su baudžiamosios bylos faktinių aplinkybių ir procesinių sprendimų baudžiamuoju teisiniu vertinimu.⁴³ Taigi žinios iš tų teisės sričių, kurios susijusios su baudžiamosios bylos aplinkybių baudžiamuoju teisiniu įvertinimu ir su procesinio pobūdžio klausimų sprendimu, nelaikomos specialiosiomis, o priskiriamos teisinėms.

V. Machovo, B. Bišmano nuomone, prie specialiųjų žinių galima priskirti teises žinias, išskyrus profesines tyrėjų ir teisėjų žinias. V. Machovas profesines tyrėjų (teisėjų) žinias apibrėžia kaip teises žinias, „tačiau ne visas, o pirmiausia baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, kriminalistikos. Be to, jie gali savarankiškai spręsti nesudėtingus kitų teisės šakų klausimus“⁴⁴. Profesinės tyrėjų žinios suprantamos kaip tokios, kurias tyrėjai ir teisėjai naudoja nusikalstamų veikų tyrimui ir nagrinėjimui teisme siekiant nustatyti tiesą byloje būtent ta tvarka, kuri nustatyta baudžiamojo proceso įstatymais.

Tyrimą atliekantis pareigūnas, formuluodamas klausimą, turi griežtai atriboti, kas priklauso jo, kaip baudžiamosios teisės ir proceso bei apskritai teisės žinovo kompetencijai, o kas įeina į kitos mokslo srities žinias.⁴⁵

Taigi išvelgiama tendencija teismo ir prokuroro teises žinias sieti pirmiausia su baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės klausimais – nusikalstamos veikos kvalifikavimu ir procesinių sprendimų priėmimu.

B. Bišmano nuomone, „profesinės tyrėjų žinios – plati sąvoka, galinti „persidengti“ su kitomis teisinėmis žiniomis“. Laikomasi nuostatos, kad reikalaujama konkretizacija galėtų būti apibrėžta ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų kvalifikacine charakteristika. Palaikoma S.F. Bičkovos pozicija, kad teisinės žinios – tai „asmenų, atsakingų už baudžiamojo proceso eigą (bylos nagrinėjimą teisme), turinčių įgaliojimus kvalifikuoti veiką ir vykdyti procesines normas, realizuoti nusikalstamų veikų

⁴³ Cituota iš RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbu saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 28.

⁴⁴ Cituota iš ШАПИРО, Л.Г.; СТЕПАНОВ, В.В. Концептуальные проблемы понятия специальных знаний в уголовном судопроизводстве. *Вестник криминалистики*. Вып. 4 (12). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < <http://www.shkolny.com/index.php> >.

⁴⁵ JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 62.

tyrimo metodikas ir taktinius veiksmus. Išvardytas sąrašas atspindi bendrą kvalifikacinę charakteristiką – ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų. Ji bazuojama ant specifiškumą sąlygojančių profesinių žinių⁴⁶. Specialiosios žinios suprantamos kaip išeinančios iš tų asmenų profesinių žinių ribų.

V. Stepanovas, L. Šapiro teigia, kad profesinėmis tyrėjų ir teisėjų žiniomis laikomos tokios žinios, kurias „minėti subjektai sistemingai ir pastoviai (nuolat) naudoja profesinėje veikloje, t.y. procese atlikdami pareigybės prievoles. Pirmiausia tai baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir kriminalistikos žinios“⁴⁷.

Atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad teisinės žinios suprantamos kaip profesinės žinios siaurąja prasme (pirmiausia baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso), būtina panagrinėti, koks kitų teisės šakų žinių statusas.

A.Eksarchopulo, vertindamas naudojimosi specialiosiomis žiniomis tikslus ir ribas, draudimą teisės srities žinias traktuoti kaip specialiąsias apibūdina kaip vieną iš stereotipų: „Nusikaltimo aplinkybių, nustatytų teisės srities specialistų ekspertizės lygmenyje, mokslinė analizė, kurios išvados duotų pagrindą teikti pirmenybę vienam ar kitam veikos baudžiamosios teisinės kvalifikacijos problemos sprendimo variantui arba vienam ar kitam procesinio sprendimo priėmimo variantui, neprieštarauja teismo ekspertizių skyrimo ir atlikimo norminėms taisyklėms“. Taigi A.Eksarchopulo dar labiau išplečia ekspertizės kompetenciją, jai priskirdamas visus iškylančius teisinius klausimus. Autorius bando pagrįsti „teisinių ekspertizių“ būtinybę remdamasis šiais argumentais. Konkretus ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas realiai negali pilna apimtimi turėti pakankamai visų teisės šakų ir pošakių žinių. Todėl neturėtų būti reikalaujama būti pilnai kompetentingu visose šiandien žinomose teisės šakose, kurių žinių gali prireikti tiriant įvairias baudžiamąsias bylas. Kvalifikuotas ir atsakingas sprendimų priėmimas atrodo neįmanomas uždavinys. Autorius daro išvadą, kad teisinės žinios turėtų būti vertinamos kaip specialiosios remiantis ne fiksuotais išvardytais įstatyme pagrindais, o kai tyrėjas, prokuroras, teisėjas subjektyviai konkrečias žinias vertina kaip tokias: „toku būdu kiekvienam žmogui, taip pat ir tyrėjui bei teisėjui, specialios bus tik tokios žinios, kurių jis nėra profesionaliai įvaldęs“⁴⁸.

⁴⁶ Cituota iš ШАПИРО, Л.Г.; СТЕПАНОВ, В.В. Концептуальные проблемы понятия специальных знаний в уголовном судопроизводстве. *Вестник криминалистики. Вып. 4 (12)*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < <http://www.shkolny.com/index.php> >

⁴⁷ ШАПИРО, Л.Г.; СТЕПАНОВ, В.В. Концептуальные проблемы понятия специальных знаний в уголовном судопроизводстве. *Вестник криминалистики. Вып. 4 (12)*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < <http://www.shkolny.com/index.php> >

⁴⁸ Ten pat.

Taigi kaip pagrindinė „teisinių ekspertizių“ įvedimo priežastis suprantama nepakankamas subjektų, įgyvendinančių teisės taikymo veiksmus, juridinis parengimas. V. Stepanovas, L. Šapiro kategoriškai atmeta tokį šios problemos sprendimo būdą.⁴⁹ Autoriai nurodo, kad remiantis valstybiniais aukštojo išsilavinimo standartais, „jurisprudencijos“ specialybę įgijęs asmuo gauna fundamentalų ir specialų parengimą teisės srityje (bendros humanitarinės, socialinės ekonominės, gamtos disciplinos, susijusios su įvairiomis teisės šakomis). Kiekvienas teisinį išsilavinimą įgijęs asmuo turi sugebėti aiškinti įstatymus ir kitus norminius aktus, kvalifikuoti įvairias aplinkybes ir kt.

Jeigu būtų palaikoma A. Eksarchopulo pozicija, kad tyrėjui (teisėjui) neįmanoma pilna apimtimi įsisavinti įvairių teisės šakų žinių, turėtų būti daroma išvada, kad minėti subjektai neatitinka valstybinių išsilavinimo standartų, atitinkamai jie negali būti laikomi pakankamai kvalifikuotais vykdyti pavestas funkcijas. Siūlomas situacijos sprendimo būdas – subjektų profesinės kvalifikacijos kėlimas. Praktinius sunkumus, susijusius atskirų teisės šakų žinių trūkumu, siūloma spręsti neprocesinėmis formomis, pvz., konsultavimo būdu.

Vertinant „teisinių ekspertizių“ galimybę būtina atsižvelgti į kylančius prieštaravimus. Pirmiausia, tokios ekspertizės išvados lemtų baudžiamosios teisinės kvalifikacijos dualizmą. Antra, dėl „teisinės ekspertizės“ abejotinas tampa pats specialiųjų žinių institutas. Taigi jeigu pateisinama ir priimama pozicija, kad teisinėje sferoje teisininkai gali neturėti pakankamai žinių, tai atitinkamai ir kitų (ne teisinių) žinių atstovų veikloje gali iškilti abejonė dėl profesionalaus paruošimo kokybės.

Taigi teisinių žinių apibrėžimas kaip profesinių taip pat nepakankamas, visų pirma dėl to, kad nesuformuluojama konkreti profesinių žinių sąvoka arba ji susiaurinama iki baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės žinių. Toks apibrėžimas nesudaro galimybių nustatyti konkretaus teisinių žinių turinio ir ribų.

Specialiųjų ir teisinių žinių santykio apibrėžimas

Apibendrinant bandymus apibrėžti teisinių žinių sąvoką, galima daryti išvadą, kad pateikiamomis sąvokomis nėra nustatomi konkretūs kriterijai, kuriais būtų galima aiškiai atriboti šias žinių sritis.

Specialiųjų ir teisinių žinių santykio problema pirmiausia pasireiškia tuo aspektu, kad būtina nustatyti tam tikrų klausimų sprendimo subjektą. Atitinkamai asmuo turi

⁴⁹ Ten pat.

apsiriboti savo kompetencijos klausimų sprendimų. Laikantis nuostatos, kad eksperto kompetencija apima tik įgaliojimus, atsirandančius jam naudojant specialiąsias žinias, teismo (prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno) kompetenciją turėtų sudaryti įgaliojimai spręsti visus kitus tyrimo klausimus. Vadovaujantis nuostata, kad baudžiamajame procese (kaip veikloje – ikiteisminiame tyrime ir teisiniame nagrinėjime) naudojamos teisinės ir specialiosios žinios, teismo kompetencijai priskiriama spręsti teisinius klausimus, kurie apimtų visus išskylančius uždavinius, išskyrus reikalaujančius specialiųjų žinių. Kylantys uždaviniai specialiųjų žinių ribų atžvilgiu galėtų būti suskirstyti į šias rūšis:

1) išimtinai ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų kompetencijai priskiriami uždaviniai, pavyzdžiui, priimti procesinius sprendimus, taikyti procesinės prievartos priemonės, kvalifikuoti nusikalstamą veiką ir kt., kuriuos galima pavadinti teisiniais;

2) mišrūs uždaviniai, priskirti kartu arba atskirai spręsti ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir specialiųjų žinių turėtojams (ekspertams ir specialistams), pavyzdžiui, įvykio vietos apžiūra ir tyrimas, kai jį organizuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Juos sąlygiškai galima vadinti teisinio-techninio pobūdžio uždaviniais;

3) išimtinai eksperto (specialisto) kompetencijai priskiriami spręsti klausimai, pavyzdžiui, remiantis specialiomis žiniomis parinkti ekspertinio tyrimo metodus, būdus ir priemones ir juos taikyti ir kt.⁵⁰

Ši klasifikacija pagrindžia teiginį apie egzistuojančias sąsajas tarp eksperto ir pareigūno kompetencijos, o kartu ir „specialiųjų žinių“ ribos. Klausimų, priskirtų pirmajai grupei, ekspertas ar specialistas nesprenžia. Atsisakydamas atsakyti į pateiktus klausimus, jis turėtų pagrįsti savo sprendimą tuo motyvu, kad klausimas pagal atitinkamus požymius nepriklauso jo kompetencijai. Eksperto ar specialisto kompetencijai priskirta spręsti tik tuos klausimus, kuriems būtinos specialiosios žinios. Konkrečiai apibrėžta specialiųjų sąvoka gali būti naudojama kaip pagrindas ir atspirties taškas. Bendriausia prasme, bet kokios baudžiamojo proceso (kaip veiklos) metu reikiamos žinios gali būti suprantamos kaip teisinės. Iš šių žinių visumos išskiriama grupė žinių, kurios naudojamos moksliniams tyrinėjimams. Specialūs subjektai mokliškai nustato tuos faktus, kurie anksčiau buvo nežinomi tyrėjams ir teismui, arba mokliškai išaiškina žinomus faktus.

⁵⁰ RADZEVIČIUS, L. *Teismo darbų saugos ekspertizė*. Metodinis laiškas. Vilnius, 2006. Prieiga per internetą: < http://www.ltec.lt/veikla/m_rekomend/dsauga.php >

BPK 2 str. numato, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Tai reiškia, kad rinkti, patikrinti ir įvertinti įrodymus baudžiamojoje byloje yra šių valstybės institucijų ir pareigūnų prerogatyva ir tik jie yra įrodinėjimo pareigos subjektai.⁵¹ Įrodinėjimo pareiga apima pareigą rinkti, tikrinti ir vertinti įrodomąją informaciją, siekiant išaiškinti visas reikšmingas bylai tirti ir nagrinėti aplinkybes. Vykdamas įrodinėjimo pareigą, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų įgaliojimai apima įvairių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimą (pvz., įvykio vietos ir kitų objektų apžiūrų, apklausų ir kt.) bei procesinės prievartos priemonių naudojimą (pvz., kratų, poėmių). Kai kurios svarbios tyrimui aplinkybės gali būti nustatomos tik atlikus objektų tyrimą ar ekspertizę.

Nors procesiniai įgaliojimai (pvz., procesinių veiksmų atlikimo atžvilgiu) ir aiškiai įvardyti BPK ir kt. teisės aktuose, tačiau jų tiesioginis susiejimas su žinių sąvoka neleistinas. Atribojimo problema iškyla ne tiek procesinių veiksmų atžvilgiu, o įrodinėtinių, nustatytinių aplinkybių atžvilgiu.

Nesant aiškių teisinių žinių kriterijų, negalima ir aiškiai santykio nusakyti. Nepaisant to, vyrauja pozicija, kad galima kategoriškai teigti, kad ekspertai negali duoti išvadų teisiniais klausimais, t.y. egzistuoja griežta takoskyra tarp šių žinių sričių. Ši pozicija plačiai palaikoma ir teisinėje literatūroje.

V. Stepanovas, L. Šapiro, išnagrinėję daugelio mokslininkų darbus, daro išvadą, kad daugelis mokslininkų ir praktikų laikosi kategoriškos nuomonės nagrinėjamu klausimu – teisinės žinios negali būti laikomos specialiosiomis. Kartu pažymima, kad mokslininkai ne visada nuosekliai palaiko savo poziciją.

M. K. Aleksandrov, N.V. Terzijev: „Ekspertas netaiko teisės srities mokslų“.

V.M. Nikiforovo nuomone, eksperto išvada turi būti griežtai techninio charakterio ir negali įsiterpti į teisinių klausimų sritį.

O.V. Estvigeneva pabrėžia, kad naudojamų baudžiamajame procese specialiųjų žinių esmę ir principinę charakterizuojantį požymį sudaro teisės srities žinių nepriskyrimas specialiųjų žinių kategorijai.

Taigi autoriai apibrėždami specialiųjų ir teisinių žinių santykį, gana kategoriškai pasisako, kad tarp jų nėra ir negali būti jokių sąsajų.

Naudojamos įvairios formuluotės ir skirtingai motyvuojamas šios išvados pagrindimas.

⁵¹ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990, p. 47.

A.Eksarpchopulo išskiria 3 mokslininkų nuomonių kryptis:

1. Vieni teigia, jog teisiniai klausimai negali būti teismo ekspertizės dalyku.
2. Kiti tai vertina aspektu, jog ekspertas neturi teisės spręsti teisinių klausimų.
3. Tretieji tokį aiškinimą sieja su specialiujų žinių apibrėžimu, teigdami, jog teisinės žinios nepatenka į specialiujų žinių apibrėžimo sritį.⁵²

Nesant konkretaus teisinių žinių apibrėžimo, detalizuotos teisinių žinių sąvokos, šie teiginiai nekelia diskusijų. Ankstesniame skyriuje jau buvo nagrinėtas techninio turinio teisės normų dvejopas pobūdis, neleidžiantis jų kategoriškai priskirti vienai žinių sričiai. Dėl šių taisyklių nestandartinio pobūdžio kategoriškas specialiujų ir teisinių žinių sąsajų neigimas tampa nepakankamas.

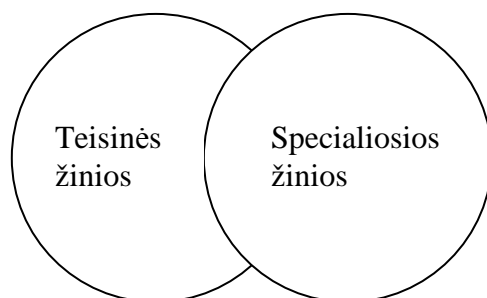
Apibendrinant specialiujų ir teisinių santykį, svarbu atsižvelgti į šiuos argumentus:

- negalima atsiriboti nuo pozicijos, kad žinios apie teisės normas (net ir siaurą jų sritį) bei jų turinį priklauso teisinėms žinioms bendriausia prasme. Nesant formaliais kriterijais apibrėžtos teisinių žinių sąvokos, neįmanoma kategoriškai ir vienareikšmiškai atskirti teisinių ir specialiujų žinių sričių. Analogišką išvadą daro ir E. Radzevičius: „disertanto nuomone, kategoriška ir suabsoliutinta pozicija, jog teisinės žinios nėra specialiomis žiniomis, šiuolaikiniame teisės ir kitų mokslų vystymosi lygmenyje tampa diskutuotina. Todėl vis dažniau pasireiškia ir kita mokslininkų nuomonė, teigianti, jog tam tikrose ribose teisinės žinios gali būti specialiomis žiniomis jų panaudojimo aspektu“.⁵³

⁵² Cituota iš RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 35.

⁵³ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 35.

Apibendrinamas, E. Radzevičius daro išvadą, kad teisinės žinios, kaip žinios apie teisės normas, sudaro tam tikrą specialių žinių dalį.

- Analizuojant specialiosioms ir teisinėms bendrą žinių sritį, galima pasiremti principine nuostata, kad teisinės žinios – profesinės ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų žinios. Pirmiausia jos apima baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso žinias, tarp jų nusikalstamų veikų kvalifikavimo, įrodomosios informacijos vertinimo klausimus

Taigi gali būti išskiriama bendra teisinėms ir specialiosioms žinioms sritis, kurią lemia teisės normų forma ir specifinis jų turinys (kuris atitinka specialiųjų žinių sąvokoje suformuluotus kriterijus). Tačiau tokiu atveju svarbu atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad nusikalstamos veikos kvalifikavimo, baudžiamosios teisės ir proceso klausimai pirmiausia priskirtini teisininkų kompetencijai, taigi ir teisinių žinių sričiai.

Tokiu būdu neneigiant sąsajų tarp specialiųjų ir teisinių žinių, būtina pabrėžti, ši išvada negali lemti eksperto ir teisėjo (prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno) kompetencijos bei funkcijų suliejimo ir sutapatavimo.

Specialiųjų ir teisinių žinių atribojimo problemos

Šioje dalyje nagrinėjama specialiųjų ir teisinių žinių santykio problema nustatant konkrečias aplinkybes. Svarbu tiksliai apibrėžti specialiųjų žinių turėtojo kompetencijos ribas, įgaliojimus ir jų galimą atsispindėjimą specialisto išvadoje ar ekspertizės akte (t.y. vartojamas formuluotes). Pareiga spręsti bylos teisinius klausimus priklauso teisininkams (ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, teisėjams). Teisės žinovai negali deleguoti šios funkcijos ekspertams ir specialistams.

Doktrina ir teismų praktika grupę klausimų vienareikšmiškai pripažįsta teisiniais:

- 1) nusikalstamos veikos sudėties subjektyviosios pusės klausimai apie:
 - a) asmens kaltę;
 - b) kaltės formą;
 - c) motyvus;
- 2) nusikalstamos veikos sudėties buvimas;
- 3) veikos kvalifikavimas;
- 4) įrodomosios informacijos vertinimas.

Šie klausimai gali būti išspręsti tik baudžiamojo proceso numatytais taisyklėmis teisiškai įvertinus visą įrodomąją informaciją. Nepaisant kategoriško šių klausimų priskirtinumo teisiniais, praktikoje vis dar formuluojami klausimai, į kuriuos ekspertai nekompetentingi atsakyti. Pavyzdžiui, „dėl kurio vairuotojo kaltės įvyko autoįvykis?“⁵⁴ Pagal Konstitucijos 31 str. 1 d., BPK 44 str. 6 d. ir kitas nuostatas, asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu *teismo* nuosprendžiu. Todėl šio klausimo priskyrimas teisiniais neturėtų kelti diskusijų.

Klausimai apie nusikalstamos veikos sudėties buvimą gali būti išspręsti tik įvertinus visą įrodomąją informaciją. Atskirų nusikalstamos veikos sudėties elementų konstatavimas taip pat nepriskirtinas ekspertizės kompetencijai. Pavyzdžiui, specialisto išvadoje konstatuota, kad „*nukentėjusio* dviratininko V. L. veiksmai techniniu požiūriu susidariusioje prieš eismo įvykį situacijoje buvo tiesioginiame priežastiniame ryšyje su šio eismo įvykio kilimu“⁵⁵. Atsakymo bendra prasmė rodo, kad šis terminas pavartotas bendrine prasme, nusakant asmenį, patyrusį neigiamas pasekmes. Tačiau nukentėjusiojo sąvoka pateikta BPK 28 str., tai procesinis terminas. Asmenį nukentėjusiuoju gali pripažinti tik ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas, dėl to neleistinas

⁵⁴ LTEC specialisto išvados Nr. 11-3504, 2005-01-14; Nr. 11-3501-(04) 2005-02-28.

⁵⁵ LTEC specialisto išvada Nr. 11-3437-(04), 2004-12-23.

tokio termino vartojimas specialisto išvadoje. Tuo labiau, kad užduotame klausime taip pat nėra vartojama ši formuluotė.

Tai, kad klausimas susijęs su nusikalstamos veikos sudėties konstatavimu, rodo ne tik šios formuluotės vartojimas. Pvz., „ar teisingai elgėsi vairuotojas A. S. tomis kelio sąlygomis, kelio aplinkoje saugaus eismo požiūriu, jeigu neteisingai, tai kuo konkrečiai tai pasireiškė?“ Nuspręsti, ar elgesys buvo teisingas galima tik įvertinus visas susijusias aplinkybes, toks įvertinimas laikomas galutiniu.

Proceso dalyvių parodymus turi vertinti teismas, o ne ekspertas. Ekspertizei neturėtų būti pateikiami klausimai apie dalyvių keliamų versijų, duodamų paaiškinimų teisingumą. Todėl nepriklauso specialiųjų žinių sferai tokio pobūdžio klausimai: „Kaip turėjo būti išsidėstę automobiliai kontakto metu kelio pločio atžvilgiu sprendžiant pagal trečiojo asmens T.G. versiją (padėtis po eismo įvykio) ir kuri versija ar situacija techniniu požiūriu yra labiau tikėtina?“⁵⁶ Ekspertams turėtų būti pateikiami konkretūs, objektyviai užfiksuoti eismo įvykio duomenys, kuriais remiantis būtų galima nustatyti eismo įvykio mechanizmą. Teisinio įrodomosios informacijos vertinimo reikalaujančias užduotis turėtų atlikti teismas vadovaudamasis teisiniais kriterijais.

Aptartų klausimų teisinį pobūdį pagrindžia įstatymų nuostatos, dėl to teoriškai neturėtų kilti problemų dėl subjektų, kuriems priskirta juos spręsti, nustatymo. Sudėtingesnis specialiųjų ir teisinių žinių atribojimas tais atvejais, kai teisės aktų nuostatose negalima išvelgti aiškios takoskyros. Ši problematika darbe nagrinėjama darbų saugos ir eismo įvykių ekspertizių apimtyje, remiantis nuostata, kad dėl techninių taisyklių modifikavimo į teisės normas kyla daugiausia atribojimo problemų. Dėl to kai kurios formuluotės išlieka diskusinės, jų negalima kategoriškai priskirti specialiųjų ar teisinių žinių sričiai:

- 1) taisyklių pažeidimas, prieštaravimas taisyklėms;
- 2) kaip konkretus asmuo turėjo elgtis konkrečioje situacijoje, kad jo veiksmai atitiktų taisykles;
- 3) veiksmų atitikimas (neatitikimas) taisyklėms;
- 4) pažeisti norminiai aktai;
- 5) atsakingi asmenys;
- 6) priežastinis ryšys tarp taisyklių pažeidimo ir atsiradusių padarinių;

⁵⁶ LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-4023-(04), 2005-04-07.

Taisyklių pažeidimo konstatavimas

Baudžiamosios teisės doktrina nurodo, kad dalies Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnių dispozicijos yra blanketinės, t.y. nukreipia į kitus norminius teisės aktus, pvz.:

- BK 176 straipsnyje minimi darbų saugos įstatymų ar kitų teisės aktų nustatyti darbų saugos ar sveikatos apsaugos darbe reikalavimai;
- BK 281 straipsnyje minimos kelių eismo saugumo ar transporto priemonės eksploatavimo taisyklės.

Taigi sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimą susiduriama su situacija, kai reikia išsiaiškinti, ar buvo laikomasi tam tikrą veiklą reglamentuojančių taisyklių, numatytų įstatymuose ir kituose teisės aktuose. Tam, kad būtų galima įtariamą (kaltinamą) veiktą kvalifikuoti kaip nusikalstamą, būtina nustatyti straipsnio dispozicijoje minimų taisyklių pažeidimo faktą. Ankstesniame skyriuje aptartos dvejopas šių taisyklių pobūdis:

- taisyklių turinys susijęs su techniniais normatyvais, skirtais pagal kurią nors specialybę profesionaliai paruoštiems (parengtiems) asmenims;
- taisyklių įtvirtinimas teisės norminiame akte lemia jų tapimą teisės normomis.

Tokiu atveju susiduriama su teisinių ir specialiųjų žinių „įtampos lauku“, o kartu ir eksperto bei ikiteisminio tyrimo pareigūno kompetencijos atribojimo problema.

Nepaisant to fakto, kad šios taisyklės išdėstytos teisės norminiame akte, jų specifinis turinys leidžia jas priskirti specialiųjų žinių sričiai: „ekspertai atsigręžia į teisės normas tik tuo atveju, kai jomis apibendrinamos mokslinės techninės žinios, o pastarųjų naudojimas būtinas išvadai pateikti“.⁵⁷

Autoriai, teigiantys, kad taisyklių pažeidimo konstatavimas neįeina į ekspertų kompetenciją, motyvuoja tuo, kad duodamas išvadą apie teisinės taisyklės pažeidimą, ekspertas pasisako dėl nusikalstamos veikos sudėties buvimo: „specialios taisyklės numatytos poįstatyminiuose norminiuose aktuose, juose konkretizuojamos, todėl jų pažeidimas visada sudaro įstatymo pažeidimą. Klausimas apie jų pažeidimą susijęs su teisės pažeidėjo elgesiu (kurio būtinas elementas – kaltė). Todėl tokie klausimai nepriskirtini eksperto specialioms žinioms.“⁵⁸

⁵⁷ ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964, с. 125.

⁵⁸ ЖДАНОВ, А. Г. *Предмет, объекты и исходные данные пожарно-технической экспертизы*. Москва, 1989, с. 18.

Oponuodamas šiai nuomonei, G. Nadgornij išskiria, kad formuluotė „taisyklių pažeidimas“ gali būti suprantama dvejopai:

- kaip atitinkamos nusikalstamos veikos sudėtis – tokiu atveju taisyklių pažeidimo konstatavimas priskirtinas teisinių žinių sričiai;
- kaip tam tikras veikimas (neveikimas) – vienas nusikalstamos veikos sudėties objektyviosios pusės elementų. Šiuo atveju taisyklių pažeidimo klausimas nelaikytinas teisiniu. Spręsdamas šį klausimą, ekspertas nepasisako dėl požymių, susijusių su subjektu, subjektyviaja puse, baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių. Ekspertizės metu tik tirinama, ar išoriškai pasireiškę žmogaus kūno judesiai atitiko taisyklių numatytą reikalaujamą elgesį.⁵⁹

Techninis, o ne teisinis klausimo apie taisyklių pažeidimą charakteris ypač išryškėja atvejais, kai „nepaisant eksperto patvirtinto taisyklių pažeidimo fakto, teismas nustato, kad kaltinamojo veikoje nėra nusikalstamos veikos sudėties, pvz., taisyklės pažeistos dėl būtinojo reikalingumo“.⁶⁰

G. Nadgornij „išreiškė mintį, jog ekspertas, spręsdamas klausimą apie specialiųjų normų pažeidimą, jų baudžiamąją procesinę tvarką netaiko, kadangi veiką kvalifikuoja ne jis. Jis netaiko teisės normų jų taikymo teisės teorijos prasme“.⁶¹

Teisės teorijos prasme teisės normos pažeidimas suprantamas kaip asmens elgesio priešingumas numatytai elgesio taisyklei. Svarbu pažymėti, kad tiek bendroji teisės teorija, tiek baudžiamosios teisės doktrina numato, kad teisės pažeidimas turi atitikti tam tikrus kriterijus. Teisės pažeidimas turi būti ne tik priešinga teisei, bet ir sąmoninga veika: „nusikalstama veika, kaip viena iš žmogaus elgesio pasireiškimo formų, visada turi būti sąmoninga ir valinga“.⁶² Vadinasi, prokuroras ar teismas konstatuodamas taisyklių pažeidimą įvertina ir tą aplinkybę, ar veika buvo padaryta sąmoningai.

Vertinant „taisyklių pažeidimo“ formuluotę teisės teorijos kontekste, darytina išvada, kad jo konstatavimas galimas tik atlikus teisinį aplinkybių tyrimą. Tačiau šis teiginys nepaneigia anksčiau aptartos pozicijos, jog ekspertai pateikdami išvadas gali remtis teisės normomis, tarp jų kelių eismo taisyklėmis ir darbų saugos norminiais aktais. Ekspertai nagrinėja teisės aktus, kuriuose išdėstytos taisyklės, esančios sudėtine blanketinių baudžiamosios teisės normų dalimi. Tačiau tokio nagrinėjimo rezultatai

⁵⁹ НАДГОРНЫЙ, Г.М. *Процессуальные вопросы судебной автотехнической экспертизы*. Киев, 1975, c. 19.

⁶⁰ Ten pat, c. 20.

⁶¹ Cituota iš RADZEVIČIUS, E. *Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 39.

⁶² ABRAMAVIČIUS, A. *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius, 1996, p. 169.

neturėtų būti galutinės išvados pobūdžio. Priešingu atveju, turėtume daryti išvadą, kad būtent ekspertizės aktu, o ne teismo sprendimu nustatomas konkrečių asmenų veiksmų teisėtumas. Ekspertizės kompetencija apsiriboja išvados pateikimu, kaip tam tikroje situacijoje privalėjo elgtis asmuo. Remiantis šia išvada, ikiteisminio tyrimo pareigūnas (prokuroras, teismas) savarankiškai nusprendžiant apie faktinių atliktų veiksmų teisėtumą.⁶³

Taigi specialiųjų žinių sričiai priskirtinas tokio pobūdžio klausimai: „kaip konkretus asmuo turėjo elgtis konkrečioje situacijoje, kad jo veiksmai atitiktų taisykles“, „ar veiksmai prieštaravo tam tikroms taisyklėms“ ir pan. Šios formuluotės orientuoja ne į visą nusikalstamos veikos sudėtį, o tik į vieną jos elementų – objektyviai pasireiškusį veikimą (neveikimą). Šią išvadą patvirtina ir literatūroje dėstoma pozicija: „terminas „veikti ne pagal taisykles“ neturi sąmoningo, valingo nurodymo nesilaikymo atspalvio, kurį turi formuluotė „pažeisti taisykles“. Pastaroji sąvoka skatina mintį, kad ekspertas nustato subjektyviąją nusikalstamos veikos pusę“.⁶⁴

Taigi darytina išvada, kad su specialiųjų žinių esme ir turiniu susiję uždaviniai ir klausimai priskirtini ekspertizės kompetencijai, nepaisant to, kad jiems išspręsti būtina remtis ir analizuoti norminius teisės aktus. Ekspertinio tyrimo metu apsiribojama faktinių veiksmų analize reguliuojančių taisyklių atžvilgiu klausimais, nustatoma, kaip turėjo elgtis asmuo, kad jo veiksmai atitiktų taisykles: „Ekspertas negali pateikti išvados nenurodydamas teisės normų, neišaiškindamas jų esmės, nepritaikydamas jų baudžiamosios bylos aplinkybių analizei“.⁶⁵ Tačiau nustatymas, kad asmens veiksmai prieštarauja norminių aktų reikalavimams, tų reikalavimų nevykdymo fakto nustatymas nėra tapatus taisyklių pažeidimo konstatavimui. Tai platesnė sąvoka, apimanti ir subjektyviosios pusės vertinimą.

Šias išvadas patvirtina ir praktinės medžiagos analizė. Tiek darbų saugos, tiek eismo įvykių ekspertai, atlikdami ekspertinius tyrimus atlieka pateiktų tirti klausimų atranką, po kurios priskiria arba nepriskiria juos savo kompetencijai. Pavyzdžiui, teisinio tyrimo sričiai priskirtas klausimas „ar buvo *pažeisti* saugos darbe norminių aktų reikalavimai nelaimingo atsitikimo metu, kokie bei kas juos pažeidė?“⁶⁶, atitinkamai atsisakyta pateikti išvadą šiuo klausimu. Egzistuoja ryški tendencija užduoti klausimus dėl norminių aktų, taisyklių, reikalavimų pažeidimo nustatymo ne tik darbų saugos, bet ir eismo įvykių ekspertizės atvejais. Pažymėtina, kad eismo įvykių tyrimų atvejais nėra

⁶³ НАДГОРНЫЙ, Г.М. *Процессуальные вопросы судебной автотехнической экспертизы*. Киев, 1975, с. 20.

⁶⁴ Ten pat, с. 20.

⁶⁵ ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964, с. 125.

⁶⁶ LTEC specialisto išvada B.b. Nr. 16-1-01007-03, 2004-04-30.

atsisakoma pateikti atsakymo į šiuos klausimus, tačiau išvados formuluojamos vengiant taisyklių pažeidimo formuluočių. Pavyzdžiui, į klausimą „Kokius KET reikalavimų punktus pažeidė vairuotojas, dviratininkė?“ pateikiamas atsakymas, jog „dviratininkės M.V. veiksmai prieštaravo KET 53, 103, 104 punktų reikalavimams“.⁶⁷ Taigi atsiskleidžia dvejopas iš esmės vienodos prigimties klausimų vertinimas, tai atspindi specialiųjų ir teisinių žinių aiškių atribojimo kriterijų nebuvimą.

Nepaisant to, jog teisės norminiame akte įtvirtinamos specialios mokslo srities žinios, būtina atsižvelgti ir į jų įtvirtinimo formą. „Taisyklės pažeidimo“ sąvoka teisės srityje turi specifinę reikšmę. Neleistina nuo jos atsiriboti atliekant procesinius veiksmus – ekspertizę ir objektų tyrimą.

Reguliuojančių teisės norminių aktų nustatymas

Mokslininkų darbuose atkreiptas dėmesys į reguliuojančių teisės aktų nustatymo problemą: „atliktos ekspertinės veiklos darbų saugos srityje analizės rezultatai rodo, kad dažni atvejai, kai ekspertams pavedus nustatyti darbų saugos norminių aktų reikalavimų nevykdymo ar nesilaikymo faktą, darbų saugos ekspertai kartais vengia tokius klausimus spręsti, motyvuodami tuo, kad jie yra teisinio pobūdžio“.⁶⁸

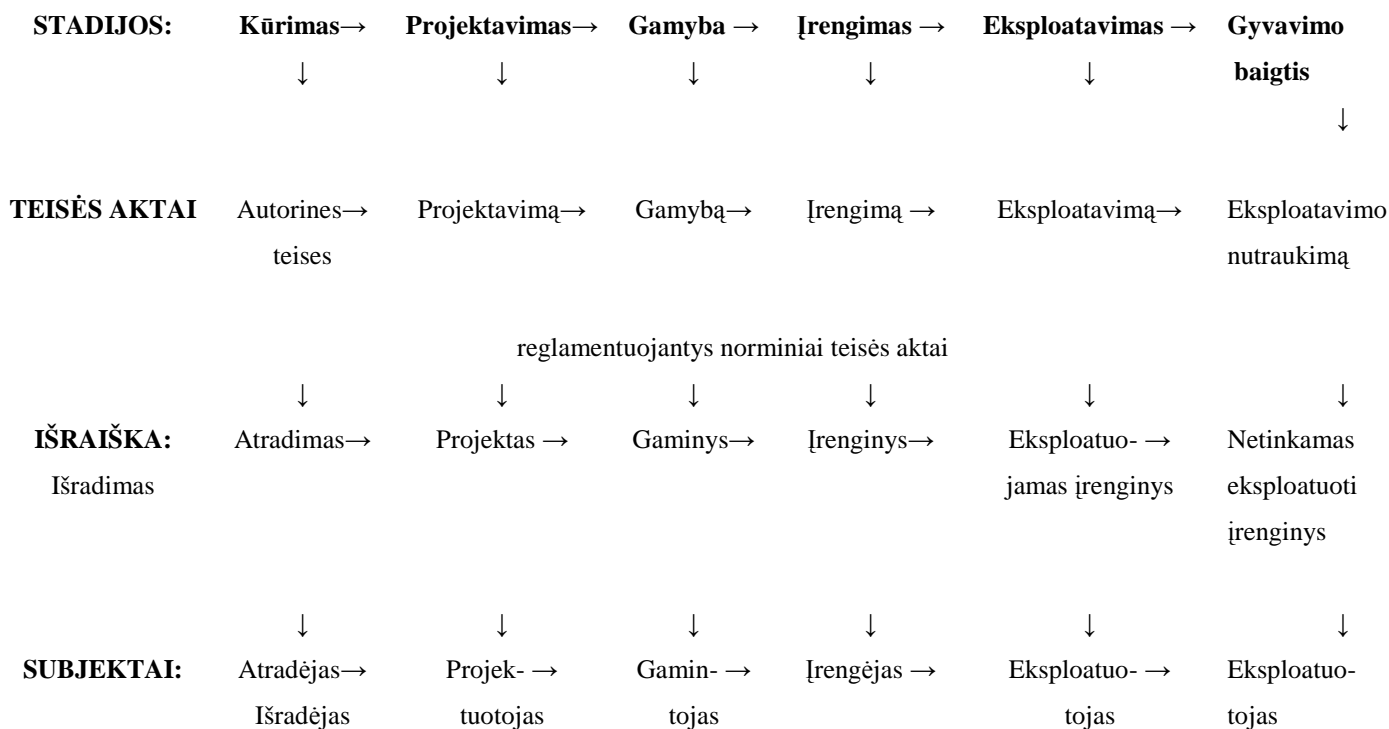
Tokią poziciją pagrindžia argumentas, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai (prokurorai, teismai) kaip teisės žinovai turėtų spręsti klausimus susijusius su teisine subjektu padėtimi ir jos reglamentavimu. Tačiau šioje situacijoje svarbu atsižvelgti ne vien į teisinę klausimo prigimtį ir formuluotę, bet ir darbų saugos bei ekonominės ekspertizės tiriamos srities ypatumus. Priešingai nei, pavyzdžiui, eismo įvykių ekspertizės atveju, kai techniniai reikalavimai išdėstyti viename pagrindiniame akte, minėtos sritys dėl jų specifikos nėra ir negali būti reguliuojamos vienu aktu. Priklausomai nuo darbų pobūdžio bendrosios ir specialiosios darbo sąlygos yra reglamentuotos ne tik nacionaliniuose bendruosiuose, bet ir specialiuosiuose teisės aktuose.

Šį teiginį galima iliustruoti remiantis darbų saugos ekspertizės metodika, kuri grindžiama „priežasčių medžio“ principu. Tai loginiais ryšiais susaistyta sistema, kuria remiantis tiriamas nelaimingo atsitikimo vyksmo mechanizmas. Darbų saugos ekspertizės metodika rekomenduoja tiriant įvykius, susijusius su techninių įrenginių panaudojimu, neapriboti saugos tyrimu tik paskutinėje jų gyvavimo stadijoje, o įvykį vertinti platesniu

⁶⁷ LTEC specialisto išvada Nr. 11-927 2004 05 07.

⁶⁸ RADZEVIČIUS, E. *Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 82.

požiūriu: „toku atveju būtina apžvelgti visas techninių įrenginių gyvavimo stadijas ir tik paskui tyrimus koncentruoti vienos ar kelių stadijų ribose“.⁶⁹ Kiekvieno techninio įrengimo atsiradimo, sukūrimo, įdiegimo, panaudojimo ir baigties procesas gali būti suskirstytas į atskiras stadijas ir pavaizduotas pateikta schema.

Ši schema sukurta teismo ekspertizės tikslais – siekiant nustatyti, kurioje iš nurodytų stadijų glūdi nelaimingo atsitikimo priežastys. Nustačius stadijas, tolesnis ekspertinis tyrimas atliekamas tų stadijų apibrėžtyje. Taigi nelaimingo atsitikimo priežastys analizuojamos ne tik eksploatacijos stadijoje, bet įvertinamos jų ištakos kitose stadijose. Kadangi „darbų saugos reikalavimai kiekvienoje iš stadijų yra įgyvendinami skirtingais būdais ir priemonėmis“⁷⁰, atitinkamai jų įgyvendinimas priskiriamas kitai subjektų grupei. Minėti saugos reikalavimai kiekvienoje stadijoje reglamentuojami atskirais specialiais teisės aktais, nes kiekvienoje stadijoje bet kuris kūrinys įgauna tam tikrą apibrėžtą būseną ir išraišką.

Be to, BPK 88 str. 3 d., apibrėžiant ekspertizės akto turinį, numatyta, kad tiriamojoje dalyje be kitų duomenų turi būti nurodyti atlikti tyrimai, naudoti metodai ir

⁶⁹RADZEVIČIUS, L. *Teismo darbų saugos ekspertizė*. Metodinis laiškas. Vilnius, 2006. Prieiga per internetą: < http://www.ltec.lt/veikla/m_rekomend/dsauga.php >

⁷⁰RADZEVIČIUS, L. *Teismo darbų saugos ekspertizė*. Metodinis laiškas. Vilnius, 2006. Prieiga per internetą: < http://www.ltec.lt/veikla/m_rekomend/dsauga.php >

priemonės. Bendriausia prasme, ekspertizės akto tiriamoji dalis suprantama kaip eksperto atliktų veiksmų (t.y. tyrimų) aprašymas. Doktrinoje rekomenduojama šioje dalyje ne tik apibūdinti gautus rezultatus (kurie bus pagrindas atitinkamoms galutinėms ekspertizės išvadoms ir atsakymams į klausimus), bet ir nurodyti, kokiais duomenimis remiantis atlikti tyrimai. Taigi turi būti aprašomas tam tikras teorinis jų pagrindimas: naudoti literatūros šaltiniai (autorius, darbo pavadinimas, išleidimo vieta ir metai, puslapiai), taip pat „kokiais norminiais dokumentais – nutarimais, įsakymais, instrukcijomis (nurodomi jų rekvizitai) vadovavosi ekspertas, sprenddamas pateiktus klausimus“.⁷¹ Šių duomenų nurodymas – tai išraiška reikalavimo, kad išvada turi būti susisteminta ir suformuluota remiantis logikos dėsniais. Tai svarbus veiksnys, kuris įgalina teismą įvertinti ekspertizės išvados pagrįstumą ir motyvuotumą.

Taigi ekspertas atlikdamas tyrimus ne tik remiasi tam tikrais norminiais aktais kaip duomenų šaltiniais, bet ir nurodo juos ekspertizės akto tiriamojoje dalyje. Tokiu atveju nepagrįstas ir nelogiškas atrodo draudimas ekspertui tiesiogiai užduoti klausimą apie reguliuojančius teisės aktus.

Vienas iš prieštaraujančių argumentų galėtų būti, kad teisės aktai, kuriais remiasi ekspertas atsakydamas į klausimą, nėra tapatūs visiems techninio pobūdžio teisės aktams, reguliuojantiems tam tikrą veiklą (pastarųjų apimtis daug platesnė). Moksliniuose darbuose siūlomos formuluotės siekiant išvengti dviprasmiško klausimo pobūdžio, pvz., „Kokiais techninio turinio teisės norminiais aktais turėjo būti vadovaujama vykdant nukentėjusiojo atliekamus darbus?“⁷² Tokia klausimo formuluotė nurodo, kad eksperto klausama ne apie įvairiapusiškai asmens teisinę padėtį reglamentuojančius norminius aktus, o tik susijusius su nagrinėjamu įvykiu aktus, sudarytus iš techninių normų. Dėl to, formuluojant klausimus ekspertui, turėtų būti konkrečiai apibrėžta sritis, kurios norminiu reguliavimu domimasi. Net ir susiaurinus tam tikros veiklos ar asmens reguliavimą iki techninio pobūdžio aktų, reikalavimas išvardyti visus juos nebūtų pagrįstas. Į šią aplinkybę atkreipiamas dėmesys ir pateikiant ekspertizės išvadas: „Darbų saugos norminių aktų reikalavimai suprantami kaip darbų saugos norminių aktų reikalavimai, kurie nebuvo vykdomi tiriamo nelaimingo atsitikimo atveju ir su juo sietini“.⁷³ Todėl netinkama laikytina tokia formuluotė: „Kokie techninio pobūdžio norminiai aktai reguliavo saugų darbą nelaimingo atsitikimo metu?“ Klausimus reikėtų formuluoti tokiu

⁷¹ POŠIŪNAS, P. *Teismo ekspertizės pagrindai*. Vilnius, 1994, p. 57; GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmas leidimas. Vilnius, 2001, p. 273.

⁷² RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 84.

⁷³ LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-238, 2003 02 17.

būdu: „kokiais techninio turinio teisės norminiais aktais turėjo būti vadovaujamasi vykdant nukentėjusiojo atliekamus darbus?“

Šio klausimo priskyrimas specialiujų žinių kategorijai leidžia išspręsti ir kai kurių kitų klausimų priskirtinumo problemą. Pripažinus, kad ekspertas turi kompetenciją nurodyti reguliavusius norminius teisės aktus, nėra priežasčių visus klausimus, kuriuose minima „teisės aktų“ formuluotė kategoriškai priskirti teisinių žinių sričiai, pvz., „ar atliekami darbai atitiko darbų saugos *norminių aktų* reikalavimus?“, „ar darbuotojų instruktavimas atliktas pagal *norminių aktų* reikalavimus?“ ir kt.

Įvykio priežasčių nustatymas

Vienas dažniausių klausimų, pateikiamų ekspertams, susijęs su įvykio priežasčių nustatymu.

Literatūroje ir teismų praktikoje palaikoma kategoriška pozicija, kad teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių turi nustatyti ne ekspertas, o teismas: „išvada dėl priežastinio yra teisinė išvada, kurią daro savarankiškai prokuroras ir teismas“.⁷⁴ Kai padarinių kilimą galima susieti su keliomis sąlygomis ar priežastimis, reikia nustatyti, kuri iš jų buvo pagrindinė. Viena iš procesinių priemonių nustatyti šią aplinkybę – teismo ekspertizė (specialisto tyrimas): „išvadą dėl priežastinio ryšio padaryti labai padeda įvairių teismo ekspertizių aktai“.⁷⁵

Taigi būtina panagrinėti esminius skirtumus tarp ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teismo daromos išvados nuo ekspertizės akte išdėstomų įvykio priežasčių. Ekspertinėje praktikoje rekomenduojama klausimus formuluoti remiantis šia konstrukcija – „nustatyti priežastinį (techniniu požiūriu) vairuotojo (eismo įvykio dalyvio) veiksmų (neveikimo) valdant transporto priemonę, dalyvaujant eisme ir eismo įvykio kilimo ryšį, t.y., ar techniniu požiūriu buvo priežastinis ryšys“⁷⁶, t.y. siūloma vengti tokio pobūdžio formuluotės: „ar yra priežastinis ryšys?“ Sąvoka „techniniu požiūriu“, kaip pateisinanti teisinės prigimties klausimo uždavimą ekspertams, vartojama ir kitose situacijose. Būtina panagrinėti jos prasmę ir esminius skirtumus nuo teisinės išvados.

Ekspertizės akte išdėstoma išvada nėra suprantama kaip galutinė. Tai techninė įvykio versija. Teismas (prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas) naudojami ja kaip viena iš priemonių, įrankių padaryti teisinę išvadą. Su priežastiniu ryšiu susiję klausimai

⁷⁴ PIESLIAKAS, V. Priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių ir jo nustatymas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, t. 7 (85), p. 7.

⁷⁵ Ten pat, p. 8.

⁷⁶ Teismo ekspertizės: jų skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas : metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2004, p. 35.

teikiami ekspertams tuo pagrindu, kad „priežastinis ryšys yra objektyvus ryšys tarp reiškinių, egzistuojantis mus supančioje tikrovėje nepriklausomai nuo mūsų valios ar mūsų norų. Objektyvus priežastinio ryšio pobūdis reiškia, jog tam tikromis mūsų veikos tam tikromis sąlygomis visada sukelia atitinkamus padarinius“.⁷⁷ Remiantis šia priežastinio ryšio savybe, galima daryti išvadą, kad jis yra numatomas ir gali būti pažintas. Vadinasi, subjektas, naudodamas byloje nustatytus duomenis, gali patikrinti versiją, ar tam tikri veiksniai tam tikromis sąlygomis sukelia atitinkamas pasekmes. Kadangi tie veiksniai yra techninio pobūdžio, juos patikrinti optimaliausia remiantis mokslinėmis metodikomis.

Teisiniu požiūriu, priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių suprantamas kaip vienas nusikalstamos veikos sudėties požymių. Jo nustatymas siejamas su būtinios padarinių kilimo sąlygos taisykle bei būtiną, o ne atsitiktinio pobūdžio nustatymu. Išvada apie atsitiktinį priežastinio ryšio pobūdį yra „išvada apie priežastinio ryšio baudžiamąja teisine prasme nebuvimą“.⁷⁸ Doktrinoje atkreipiamas dėmesys į aplinkybę, kad priežastinis ryšys skirstomas į tiesioginį (kai veika tiesiogiai sukelia padarinius) ir sudėtingą (kai objektyviai padarinius sukelia žmogaus veikla, bet iš dalies prisideda ir kiti veiksniai). Tiriant eismo įvykius, dažnai susiduriama su situacijomis, kai keletas eismo dalyvių pažeidžia kelių eismo taisyklių reikalavimus. Tokiu atveju svarbu detalčiai išanalizuoti situaciją: „teismo užduotis yra nustatyti, kurio asmens padaryti kurie pažeidimai sukėlė padarinius, t.y. buvo būtina padarinių atsiradimo sąlyga ir turėjo būtiną (dėsninę) priežastinį ryšį.“⁷⁹ Pažymėtina, kad būtent šiais, sudėtingesniais atvejais, reikalingiausios specialios tam tikros srities žinios, todėl būtina panagrinėti jų taikymo ribas nustatant priežastinį ryšį.

Priežastinio ryšio klausimai tiriant eismo įvykius

Doktrinoje ir teismų praktikoje vyrauja bendra nuomonė, kad priežastinio ryšio sampratos technine ir teisine prasme pasižymi tam tikrais skirtumais: „Atkreiptinas dėmesys, kad priežastinis ryšys yra nusikaltimo sudėties požymis ir jo nustatymas yra tik teismo, o ne ekspertų kompetencijoje. Ekspertai sprendžia tik techninius klausimus, o teisiniai – tik teismas. Priežastinio ryšio buvimas techniniu požiūriu dar nereiškia priežastinio ryšio buvimo teisiniu požiūriu. Tam ir yra teismas, kad veika ir jos padariniai būtų vertinami teisiniu požiūriu. Eismo saugumo taisyklių pažeidimo (nusikalstamos veikos) fakto

⁷⁷ PIESLIAKAS, V. Priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių ir jo nustatymas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, t. 7 (85), p. 8.

⁷⁸ Ten pat, p. 9.

⁷⁹ Ten pat, p. 13.

nustatymas taip pat yra teismo, o ne ekspertų kompetencijoje. Tik teismo kompetencijoje yra vertinti ekspertų išvadas ir sutikti su jomis pilnai ar iš dalies.“⁸⁰

Priežastinio ryšio techniniu požiūriu samprata sietina su objektyvios įvykio sekos nustatymu, eismo įvykio mechanizmu bei kelio situacija: „Tuo atveju, jei automobilio Renault Espace vairuotojas E. Č. susidariusioje eismo įvykio situacijoje bei buvusiomis eismo įvykio metu kelio ir meteorologinėmis sąlygomis, važiuodamas apie 70 – 80 km/h greičiu, objektyviai galėjo matyti kelio elementus, leidžiančius jam orientuotis kelyje ne mažesniame kaip 49-61m atstume, o dviratininkę, važiuojančią jo eismo juosta jo važiavimo kryptimi be dviratyje taisytų šviesos atšvaitų, objektyviai galėjo pastebėti mažesniame kaip apie 51,5 – 64, 6 m atstume, tuomet vairuotojo E. Č. veiksmuose prieštaravimų KET reikalavimams techniniu požiūriu nebuvo. Tokiu atveju pagrindine sąlyga kilti šiam eismo įvykiui techniniu požiūriu buvo dviratininkės M.V. veiksmai, prieštaravę KET 53, 103, 104 punktuose reikalavimams.“⁸¹

Atkreiptinas dėmesys, kad ekspertai remiasi specialiomis taisyklėmis, kurias yra suformuluotos atsižvelgiant į tam tikros mokslo srities rekomendacijas, naudoja mokslinius metodus ir kt. Bendriausia prasme mokslas yra orientuotas į objektyvumą ir reiškinį aprašymą. Remiantis šia nuostata darytina išvada, kad jeigu ekspertizės metu nustatoma, jog nėra priežastinio ryšio tarp konkretaus asmens veikos ir padarinių, teismas negalėtų priimti priešingos išvados. Tačiau šio teiginio nereikėtų suabsoliutinti - jis teisingas tik tuo atveju, jeigu ekspertizei buvo pateikta išsami medžiaga. Be to, aplinkybės, kuriomis remiamasi nustatant techninį priežastinį ryšį turi sutapti su teismo sprendimu pripažįstamomis įrodytomis aplinkybėmis. Šie veiksniai turėtų būti tikrinami vertinant ekspertizės aktą. Į tai atkreiptas dėmesys ir LAT praktikoje „aiškinantis autoįvykio aplinkybes, buvo gautos dvi autotechnikos specialistų išvados ir autotechnikos ekspertizės aktas, kuriuose pateikiami skirtingi duomenys bei išdėstytos prieštaringos išvados dėl autoįvykio priežasčių. Vertinant tokius bylos duomenis, teismui svarbu nustatyti patikimus bylos duomenis, kurie sudaro pagrindą teisingoms išvadoms apie autoįvykio aplinkybes ir jį sukėlusią asmenų kaltę. Pažangiausių mokslo rekomendacijų bei techninių priemonių panaudojimas yra itin reikšmingas šios kategorijos bylose, tačiau tam, kad gauti teisingas išvadas, labai svarbu panaudoti tikslius pirminius duomenis, kurių pagrindu yra taikomos mokslinės metodikos. Taip pat labai svarbu, kad moksliniam tyrimui būtų panaudota kuo daugiau tyrimui reikšmingų duomenų. <...> Svarbu nustatyti matomumo sąlygas toje vietoje, kur prieš posūkio manevrą buvo sustojęs A. J.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005-02-22 nutartis b.b. Nr. 2K-187/2005.

⁸¹ LTEC specialisto išvada Nr. 11-927, 2004-05-07.

vairuojamas automobilis „Audi 100“. Aiškinantis šią aplinkybę, buvo atliktas eksperimentas, o taip pat gauta privataus specialisto išvada apie kelio matomumo sąlygas toje vietoje, kur A. J. atliko posūkį kirsdamas priešpriešinio eismo juostas. Atlikus šiuos tyrimo veiksmus, gauti skirtingi rezultatai. <...> Teismo pareiga yra išsiaiškinti, kurio iš tyrimo veiksmų gauti duomenys yra patikimesni. Sprendžiant šį klausimą, svarbus tyrimo tikslas, uždaviniai, panaudotos priemonės juos sprendžiant, taip pat kokios yra konkretaus tyrimo veiksmo praktinės galimybės gauti patikimą rezultatą. Pažymėtina, jog eksperimento duomenys buvo naudojami atliekant 2005 m. balandžio 28 d. ekspertizę, kurioje, sprendžiant klausimus dėl autoįvykio priežasčių, buvo įvesta daugiau techninių parametrų nei 2004 m. gruodžio 28 d. specialistės išvadoje, kurioje taip pat iš dalies buvo remiamasi eksperimentinio tyrimo rezultatais, atliekant autotechninę ekspertizę buvo panaudotos pažangesnės technologijos, Europos Sąjungos licencijuota kompiuterinė programa. Be to, Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertai turi didesnę praktinę patyrimą ir specializuojasi šios kategorijos klausimų sprendime, mažiau abejonių kelia ir jų nešališkumas“.⁸²

Svarbu atkreipti dėmesį, kad BPK įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas, reiškiantis, jog jokie teismui pateikti duomenys neturi iš anksto nustatytos galios ir nei viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitą. Visi teisiamajame posėdyje išnagrinėti duomenys yra vertinami pagal tas pačias taisykles: teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu (BPK 20 str. 5 d.). Neneigiant šio principo reikšmės, svarbu pažymėti, kad ekspertizės aktas, kartu ir jame nustatytos aplinkybės, turėtų būti įvertintas remiantis įrodymų teorijoje suformuluotomis taisyklėmis, „kurios, atsižvelgiant į šių įrodymų šaltinių specifiką, turi tam tikrų ypatumų, lyginant su kitų įrodymų vertinimo taisyklėmis. Vertinant ekspertizės aktą ar specialisto išvadą turi būti patikrintas ir įvertintas ne tik jų sąsajumas (liečiamumas) ir leistinumas, bet ir kai kurios kitos aplinkybės, būtent: taikytų metodų mokslinis pagrindumas ir tinkamumas; pateiktos ekspertui ar specialistui medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas; ekspertui pateiktų pradinių duomenų teisingumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas; požymių, kuriais remdamasis ekspertas ar specialistas duoda išvadą, nustatymo teisingumas.“⁸³ Taigi ir nesutikimas su ekspertizės išvadomis turėtų būti pagrįstas atitinkamais motyvais.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006-11-28 nutartis b.b. Nr. 2K-641/2006.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005-01-11 nutartis b.b. Nr. 2K-2/2005;.

Remiantis šiais argumentais darytina išvada, kad priežastinio ryšio tik kaip techninės versijos samprata remiasi tuo pagrindu, kad ji nėra galutinė, t.y. privalo būti vertinama pagal nustatytus kriterijus. Taip pat turi būti tikrinama, ar išvada išsamiai atspindi nagrinėjamą įvykį. Taigi teisinio ir techninio priežastinio ryšio skirtumai glūdi ne atskirai eksperto, ir atskirai teismo priežastinio ryšio nustatymo veiksmuose, o ekspertų pateiktos versijos tikrinimu ir vertinimu. Tik atlikus vertinimo veiksmus išvada pripažįstama galutine ir teisiškai reikšminga.

Nelaimingų atsitikimų darbe priežasčių samprata

Ekspertizių (tyrimų) atlikimo LTEC nuostatų⁸⁴ 3.32 p. numato, kad darbų saugos ekspertizė nustato nelaimingo atsitikimo darbe priežastis, mechanizmą, taip pat nustato, ar darbo sąlygos ir organizacinės bei techninės darbų saugos priemonės atitinka darbų saugos norminių aktų reikalavimus ir vykdomų darbų pobūdį. Taigi pagrindinis darbų saugos ekspertizės uždavinys – nustatyti nelaimingo atsitikimo priežastis, kurios skirstomos į technines ir organizacines.

Techninės priežastys siejamos su techninių normų reikalavimais („paslėptais defektais, konstrukciniais trūkumais ir pan.“⁸⁵). Organizacinės priežastys – tos, kurios grindžiamos su darbų vykdymo organizavimu susijusiomis normomis, pavyzdžiui, įrenginių priežiūros nustatyta tvarka neužtikrinimu, atsakingų asmenų nepaskyrimu, dirbančiųjų nepaskyrimu, dirbančiųjų veiksmų nekontroliavimu ir pan.⁸⁶

Ekspertas tyrimo metu, aiškindamasis nelaimingo atsitikimo priežastis, taiko dviejų etapų modelį. Pirmame etape tiriama, kaip, ruošiantis dirbti, buvo įgyvendintos saugų darbą užtikrinančios priemonės, kurios vėliau leistų darbo vietoje, kurioje įvyko tiriamas įvykis, užtikrinti saugias darbo sąlygas. Šio etapo metu atlikta analizė leidžia nustatyti tiriamo įvykio organizacinę priežastį ar priežastis, kurios savo esme negali būti betarpiškomis nelaimingo atsitikimo priežastimis.

Antrame tyrimo etape analizuojamos tiriamo įvykio vietoje įvykio metu susiklosčiusios aplinkybės ir nustatoma jų įtaka tiriamam įvykiui. Tokio tyrimo metu modeliuojamas nelaimingo atsitikimo mechanizmas, kurio pagrindu nustatomos techninės (betarpiškos) įvykio priežastys.

⁸⁴ Ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 1R-327 (Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3902).

⁸⁵ ОБРАЗЦОВ, В.А. et al. *Криминалистика*. Москва, 1997, с. 680.

⁸⁶ RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p.81.

Techninių priežasčių nustatymo priskirtinumas ekspertizės kompetencijai nekelia abejonių. Tačiau būtina detaliau panagrinėti organizacinių priežasčių sampratą.

Organizacinių priežasčių dvejopą pobūdį lemia pati jų prigimtis. Ekspertizės apimtyje taip apibūdinamos organizacinės priežastys bei jų nustatymo metodika: „nustatant organizacines tiriamo įvykio priežastis analizuojama įmonių, kurių darbuotojai dirbo įvykio vietoje įvykio metu, saugos ir sveikatos darbe valdymo sistemų būklė ir nustatoma, ar ji atitinka saugų darbą reglamentuojančiuose dokumentuose nurodytus reikalavimus“.⁸⁷ Tokiu atveju, pvz., tiriant nelaimingą atsitikimą statyboje, nustatomas kiekvieno statybos dalyvio statusas (užsakovas, statinio statybos valdytojas, rangovas ir t.t.). Konkretus statusas lemia pareigas, numatytas Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo, taip pat pareigas darbų saugos srityje pagal Statybos įstatymą ir lydimuosius aktus, kuriuos privalėjo vykdyti statybos proceso dalyviai. Taigi organizacinės priežastys sietinos su atitinkamų statybos proceso dalyvių statuso nustatymu bei jam prisikirtų atlikti pareigų (darbų saugos srityje) išaiškinimu.

Taigi ryškėja organizacinių priežasčių nustatymo reikšmė teisiniam tyrimui (baudžiamosios bylos nagrinėjimui):

- 1) nustatomas atsakingas asmuo, tiksliau, galimas nusikalstamos veikos subjektas. Tokiu būdu įvardijamas konkretus asmuo, realizavęs BK Specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje apibūdintą veiką.
- 2) nelaimingo atsitikimo priežastis susiejus su konkrečiais asmenimis, galima kalbėti apie priežastinio ryšio tarp tų asmenų veikos ir kilusių padarinių nustatymą.

Panagrinėjime plačiau galima ekspertizės išvadų reikšmę nusikalstamos veikos kvalifikavimui bei santykį su nusikalstamos veikos sudėties požymiais.

Atsakingų asmenų nustatymas

BK 176 str. numato specialaus subjekto požymį – darbdavį ar jo įgaliotą asmenį. Tam, kad asmeniui būtų pritaikyta baudžiamoji atsakomybė, turi būti nustatyti ne tik pagrindiniai subjekto požymiai (amžius ir pakaltinamumas), bet ir papildomi, būdingi šiai konkrečiai nusikalstamos veikos sudėčiai.

Iš BPK 1 str. 1 d. apibrėžtos baudžiamojo proceso paskirties seka, kad vienas baudžiamojo proceso uždavinių – tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nubaustas. BK 2 str. 3 d. konkretizuoja šią baudžiamosios atsakomybės taikymo nuostatą – asmuo atsako pagal

⁸⁷ LTEC specialisto išvada Nr. 11 – 907, 2004-03-29.

baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Taigi įrodinėjimo procese turi būti nustatyta, koks konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką. Jeigu kyla abejonų, kad jis galėjo nedalyvauti darant ją, negali iškilti baudžiamoji atsakomybė. Baudžiamojo proceso metu turi būti nustatytas konkretus asmuo, realizavęs BK Specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje įvardytą veiką. Taigi atsakingo asmens nustatymas siejamas su nusikalstamos veikos sudėties požymio konstatavimu, tam tikru galutinio sprendimo priėmimu. Dėl šios priežasties literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl šio klausimo sprendimo priskirtinumo teisinių ar specialiųjų žinių sričiai. Pvz., J. Rinkevičius tokio pobūdžio klausimus priskiria teisiniams, atitinkamai ekspertus laiko nekompetentingais juos spręsti: „ekspertai negali vertinti „Kokie saugos darbe reikalavimai buvo pažeisti ir kas už tai galėtų nešti atsakomybę?“⁸⁸ Tačiau tame pačiame LTEI (LTEC) leidinyje, teikiant metodines rekomendacijas elektrotechninių ekspertizių skyrimui ir klausimų formulavimui, dėstoma priešinga pozicija. Nurodoma, kad vienas elektrotechnikės ekspertizės uždavinių tiriant nelaimingų atsitikimų bylas – nustatyti, kokie elektrotechnikos ir elektrosaugos norminių aktų reikalavimai nebuvo įvykdyti tiriamu atveju, „kas šių reikalavimų neįvykdė: renginio konstruktorius, gamintojas ar naudotojas“.⁸⁹ Kitame informaciniame leidinyje taip pat formuluojama nuostata, kad ekspertas kompetentingas nustatyti, kurie darbdavio įgalioti asmenys (darbų vadovai) pagal pareigas privalėjo užtikrinti minėtų norminių aktų reikalavimų vykdymą.

Darbų saugos požiūriu atsakingas asmuo, tiksliau jo veika, galėtų būti suprantamas kaip vienas iš nelaimingo atsitikimo įvykio mechanizmo elementų. Klausimo esmė susieta su darbų saugos teisės aktuose subjekto įvardinta pareiga atlikti atitinkamus veiksmus – užtikrinti darbų saugos reikalavimų vykdymą, vadinasi, toks klausimas orientuotas į subjekto santykį su reiškiniais arba materialiais daiktais. Ekspertizės skyrimo prasmę sudaro tai, kad ne tik nustatomi techniniai saugumo reikalavimai, bet jie susiejami su įvykio aplinkybėmis, nustatoma, kas turėjo juos realizuoti. Bendriausia prasme nustatoma, koku būdu (t.y., kokias pareigas einančio asmens veikloje) turėjo pasireikšti darbų saugos taisyklių reikalavimai. Atsakingo asmens veikla – techninių reikalavimų įgyvendinimo forma. Taigi įgaliotų asmenų nustatymas siejamas su konkrečiais techninio pobūdžio aktais, kuriuos ekspertas nagrinėja. Tai pavojingo veiksnio šaltinio pavojingą pobūdį lemia atitinkamų subjektų veikla.

⁸⁸ RINKEVIČIUS, J. Ar visada ekspertizės skiriamos pagrįstai? *Teismo ekspertizės klausimai*. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 6.

⁸⁹ RADZEVIČIUS, L.; KRAUJALIS, S. Informacija apie Lietuvos teismo ekspertizės institute atliekamas elektrotechnikės ekspertizės. *Teismo ekspertizės klausimai*. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 26.

„Pavojingų ir kenksmingų veiksmų šaltinio atsiradimo faktą, jo prigimtį ištakas, požymius ir apsaugos nuo jų poveikio reglamentavimo tvarką bei jos atitiktį reglamentuotiems reikalavimams, normoms ir nuostatom, gali nustatyti tik atitinkamos srities specialistas“.⁹⁰

Pažymėtina, kad atsakingų už darbų saugą asmenų nustatymas susijęs ne tik su teisės norminiais aktais, priimtais valstybės institucijų, bet ir su darbdavio įsakymų, darbo sutarčių, pareiginių instrukcijų nagrinėjimu. Jų pateikimas ekspertiniam tyrimui – ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų pareigos surinkti reikiamą medžiagą įgyvendinimas. Daromos išvados tiesiogiai priklauso nuo pateiktos medžiagos išsamumo. Be to, pavedimai įgyvendinti darbuotojų saugos ir sveikatos priemonės nurodomi darbo sutartyje arba pareiginėje instrukcijoje. Darbuotojas gali išipareigoti prisiimti ir vykdyti perduotas darbdavio konkrečias teises ir pareigas tik tais atvejais, kai jis supažindinamas su darbdavio įsakymais. Ekspertų kompetencijai nepriklauso tyrimas, ar šis supažindinimas įvykdytas tik formaliai, taip pat nenustatinėjami galimi klastojimo požymiai. Tai – teisinio tyrimo uždaviniai, susiję su visų bylos aplinkybių vertinimu.

Priežastinio ryšio klausimai tiriant darbų saugos taisyklių pažeidimus

Išnagrinėjus LTEC atliktų darbų saugos ekspertizų ir objektų tyrimų praktinę medžiagą, matyti, kad nėra susiformavusi vieninga pozicija dėl ekspertize nustatomo priežastinio ryšio. Anksčiau susiformavusi praktika priežastinio ryšio tarp asmenų veikų ir jų pasekmių nustatymą priskyrė teisinio tyrimo uždaviniams. Tuo pagrindu atsisakyta pateikti atsakymus į tokio pobūdžio klausimus, pvz., „ar yra priežastinis ryšys tarp asmenų, privalėjusių užtikrinti saugos darbe norminių aktų reikalavimų vykdymą veikos ir nelaimingo atsitikimo?“⁹¹, „Kurie darbdavio įgaliotų asmenų (ar jo paties) veika tiesiogiai įtakojo šį nelaimingą atsitikimą?“, „Kuo pasireiškė darbdavio ir jo įgaliotų asmenų veikos ir šio nelaimingo atsitikimo ryšys?“⁹² ir pan.

Pažymėtina, kad atsisakyta pateikti išvadą būtent tuo aspektu, jog tektų nustatyti ryšį tarp konkretaus asmens – subjekto – veikos ir kilusių pasekmių. Tuo tarpu, ryšio tarp darbų saugos teisės aktų reikalavimų nevykdymo ir nelaimingo atsitikimo kilimo, nustatymas priskiriamas specialiųjų žinių sričiai. Pvz., vietoje klausimo apie galimą priežastinį ryšį, remdamasis BPK 214 str. 3 d. ekspertas tiria savo suformuluotą klausimą „Kokie darbų saugos teisės aktų reikalavimai buvo nevykdomi nagrinėjamo nelaimingo

⁹⁰ RADZEVIČIUS, E. Specialių žinių taikymas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių pažeidimus. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43 (35), p. 131.

⁹¹ LTEC specialisto išvada B.b. Nr. 16-1-01007-03.

⁹² LTEC ekspertizės aktas 2003-02-24, Nr. 11-281.

atsitikimo įvykio metu ir ar darbų saugos teisės aktų reikalavimų nevykdymas bei jų vykdymo neužtikrinimas sąlygojo nagrinėjamą nelaimingą atsitikimą?⁹³ Daroma išvada, kad nelaimingą atsitikimą sąlygojo instrukcijų reikalavimų nevykdymas ir šių reikalavimų vykdymo neužtikrinimas. Tačiau ekspertizės kompetencijai priskiriamas ir tyrimas klausimo, kas turėjo užtikrinti tam tikrų reikalavimų vykdymą. Taigi specialiųjų žinių srities uždaviniais laikomi šie klausimai:

- 1) kokie darbų saugos teisės aktų reikalavimai nebuvo vykdomi;
- 2) kokie asmenys turėjo užtikrinti nevykdytų reikalavimų laikymąsi;
- 3) ar tam tikrų reikalavimų neužtikrinimas sąlygojo nagrinėjamą nelaimingą atsitikimą.

Laikantis nuomonės, kad minėtus klausimus gali spręsti ekspertas, gali būti daroma logiška išvada, kad ekspertai kompetentingi atsakyti į klausimą „Ar asmenų, neužtikrinusių darbų saugos reikalavimų vykdymą, veika sąlygojo tiriamą nelaimingą atsitikimą?“ Tačiau svarbu panagrinėti, ar šios formuluotės prasmė ir turinys yra tapatūs formuluotei „priežastinis ryšys tarp atsakingų asmenų veikos ir nelaimingo atsitikimo“.

Tam, kad būtų galima atsakyti į šį klausimą būtina panagrinėti, kaip plėtojosi ekspertinė praktika nagrinėjamu aspektu. Pavyzdžiui, klausimas „Ar yra priežastinis ryšys tarp asmenų, privalėjusių užtikrinti saugos darbe norminių aktų reikalavimų vykdymą, veikos ir nelaimingo atsitikimo?“⁹⁴ nėra atmetamas kaip priskirtinas teisinių žinių sričiai, o daroma išvada, kad tarp minėtų asmenų veikos ir nelaimingo atsitikimo yra priežastinis ryšys. Šią išvadą pagrindžiantys argumentai išdėstomi pagal aukščiau apibūdintą schemą: „nelaimingo atsitikimo metu buvo nevykdomi darbų saugos norminių aktų reikalavimai, susiję su priemonių, saugančių darbuotojus nuo kritimo aukščio, naudojimu ir darbuotojų blaivumu. Be to, nustatyta, kad R. L. darbdavys ir rangovas privalėjo užtikrinti atitinkamus norminių aktų reikalavimus, įvykęs nelaimingas atsitikimas duoda pagrindą teigti, kad tai nebuvo padaryta. <...> technine nelaimingo atsitikimo priežastimi yra darbuotojo kritimas nuo stogo, kai buvo nenaudojamos, saugančios darbuotojus nuo kritimo iš aukščio, priemonės. Iš aukščiau išdėstyto seka, kad yra priežastinis ryšys tarp Taisyklių [Saugos ir sveikatos taisyklės statyboje DT 5-00] punkto reikalavimo, naudoti saugančias darbuotojus nuo kritimo iš aukščio priemones, nevykdymo ir nelaimingo atsitikimo. Tęsiant loginę seką, jei darbdavys ir rangovas privalėjo užtikrinti Taisyklių reikalavimą, tai reikalavimo neužtikrinimas ir nelaimingas atsitikimas irgi sietini priežastiniais ryšiais. Vadovaujantis aukščiau išdėstyta daroma

⁹³ LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-299, 2003-02-20.

⁹⁴ LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-4225, 2003-01-22.

išvada, kad yra priežastinis ryšys tarp R. L. darbdavio ir rangovo veikos, pasireiškusios Taisyklių reikalavimo neužtikrinimu, ir nelaimingo atsitikimo“.

Bendriausia prasme, išvados apie priežastinio ryšio buvimą schema nesiskiria nuo išvados klausimu, ar tam tikro asmens veika sąlygojo nelaimingą atsitikimą. Remiantis įsivyravusia praktika atliekant eismo įvykių ekspertizes, pats savaime termino „priežastinis ryšys“ vartojimas neturėtų automatiškai lemti klausimo priskyrimo teisiniams. Manytina, kad skirtumai tarp ekspertizės ir teismo pateikiamos išvados dėl priežastinio ryšio yra analogiški aptartiesiems nagrinėjant eismo įvykių klausimą. Tuo labiau, kad ekspertizės aktuose taip pat akcentuojamas momentas, jog ekspertizės išvados daromos remiantis pateikta medžiaga: „vadovaujantis aukščiau išdėstytu ekspertas *pagal pateiktą medžiagą neturi galimybės nustatyti*, kurie kiti, išskyrus darbdavį, įmonės darbuotojai, susiję su darbų saugos sistemos valdymu, privalėjo užtikrinti, kad atliekant klojinių demontavimo darbus aikštelės statybvietėje Vilniuje būtų naudojamos reikiamai aptvertos paaukštinimo priemonės“.⁹⁵

Teisinio priežastinio ryšio sampratos klausimu aktuali LAT baudžiamoji byla, kurioje teismas padarė išvadą, atsakingo asmens netinkamas pareigų vykdymas (pakartotinis instruktavimo neužtikrinimas) nebuvo būtina pasekmių kilimo sąlyga.⁹⁶ Tai pripažinta tik formaliu saugos darbe norminių aktų pažeidimu, dėl to nustatytas nusikalstamos veikos sudėties nebuvimas nuteistosios veikoje. Teismo argumentacija remiasi aplinkybe, kad darbuotojas „buvo instrukuotas ir dėl bendrų priešgaisrinės saugos reikalavimų. Jo darbo pobūdis po paskutinio instruktavimo iš esmės nepakito. Taigi reikalavimus jis žinojo. Jei jis iš viso nebūtų instrukuotas, nežinotų reikalavimų ir dėl jų nežinojimo sukeltų sprogimą, kilusias pasekmes galima būtų inkriminuoti K. K. kaip susijusias priežastiniu ryšiu su padarytu pažeidimu.<...>Visai tikėtina, kad instrukuotas pakartotinai byloje nustatytais aplinkybėmis K. S. vis vien eitų šalinti gedimo į kuro sandėlį, kadangi, kaip nustatyta iš liudytojų J. E. ir K. P. parodymų, tai buvo ne pirmas kartas, kai kūrikai, be administracijos žinios, eidavo šalinti gedimų į kuro sandėlį“. Taigi teismas remiasi subjektyviais faktoriais (darbuotojui reikalavimai buvo žinomi) bei neneigdamas pažeidimo fakto pripažįsta jį mažareikšmiu. Tokia teismo išvada neturėtų būti laikoma prieštaraujančia ekspertizės išvadoms, kadangi teismas įvertina visų duomenų visumą, tarp jų ir subjektyvius veiksnius, ir tada priima galutinę išvadą.

⁹⁵ LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-250, 2003-02-25.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999-04-20 nutartis b.b. Nr. 2K-203/1999.

Apibendrinant specialiųjų ir teisinių žinių atribojimo specifiką tiriant eismo įvykius ir darbų saugos taisyklių pažeidimus, galima pažymėti, kad kylantys sunkumai susiję ne tik su aplinkybe, kad sudėtinga nustatyti teisės ir kitų mokslų ribas dėl šių sričių reglamentavimo teisės norminiais aktais savitumo. Ankstesniame skyriuje pagrįsta, kad techninis taisyklių turinys įgalina jas priskirti specialiosioms žinioms.

Dviprasmiškumą ir neapibrėžtumą sukelia ir ta aplinkybė, jog kai kurių išvadų formuluotė lingvistiškai sutampa tiek specialiųjų, tiek teisinių žinių atvejais. Tačiau tokiu atveju vis tiek laikoma, kad nusikalstamos veikos sudėties požymis laikomas nustatytu tik teismo sprendimu. Riba, kai specialiųjų žinių turėtojo padaryta išvada tampa teisine išvada, nubrėžiama po to, kai patikrinamas ir įvertinamas ekspertizės aktas.

Teismo ekspertizės išvadų vertinimas apibrėžiamas kaip tam tikras procesas, kai įrodymų vertinimo subjektas (teismas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas) „visapusiškai, išsamiai, tiesiogiai analizuoja ekspertizės išvadą, vadovaudamasis materialiniais ir procesiniais įstatymais bei teisine sąmone, kurie suformuoja vertinimo subjekto vidinį įsitikinimą apie ekspertizės aktą kaip tam tikros bylos aplinkybės įrodymą, turintį reikšmę arba jos neturintį įrodinėjimo procese ir priimant nuosprendį“.⁹⁷

Nagrinėjamos temos aspektu paminėtini šie ekspertizės akto vertinimo kriterijai:

- 1) taikytų metodų mokslinis pagrįstumas ir tinkamumas;
- 2) eksperto kompetentingumas – vertinantis išvadą pareigūnas turi pareigą įsitikinti, kad „ekspertas turi reikiamą kvalifikaciją ir specialiųjų žinių spręsti ekspertizei pateiktus klausimus“⁹⁸;
- 3) vertinamos ekspertizės rūšies galimybės;
- 4) pateiktos ekspertui medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas;
- 5) ekspertui pateiktų pradinių duomenų teisingumas;
- 6) ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas;
- 7) požymių, kuriais remdamasis ekspertas duoda išvadą, nustatymo teisingumas; išvadų pagrįstumas dokumentuose fiksuotais duomenimis: „Nesant bendros darbų saugos ekspertinių tyrimų schemos, ekspertai atlikdami tyrimus kartais remiasi vien savo intuicija, asmenine patirtimi ir supratimu. Tokio tyrimo suformuluotos išvados, atskleidžiant nusikaltimą arba baudžiamąjį

⁹⁷ JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 22 (14), p. 82.

⁹⁸ Ten pat, p. 84.

nusižengimą, specialių žinių požiūriu tampa menkavertės ir mažai reikšmingos“.⁹⁹

- 8) „ar teisingai panaudoti norminiai ir instrukciniai aktai“¹⁰⁰, pvz., jų galiojimas;
- 9) ekspertizės aktu nustatytų aplinkybių atitikimas aplinkybėms, nustatytoms kitais proceso veiksmais, t.y. ar ekspertizės akto turinys neprieštarauja kitai įrodomajai informacijai.

Be to, ekspertizės aktas turi būti įvertintas ir bendrųjų įrodomosios informacijos vertinimo reikalavimų požiūriu – taigi „tampa visiškai aišku, kad ekspertizės akto, kaip įrodymo vertinimas yra nustatymas: ekspertizės akto leistinumą, liečiamumą, tikrumą, reikšmingumą bylai“.¹⁰¹

Atlikus vertinimo veiksmus, atsižvelgiant į paminėtus kriterijus, gali būti daroma galutinė teisinė išvada. Skirtumas tarp ekspertizės (specialiųjų žinių pagrindu) daromos išvados pobūdžio ir teismo (teisinių žinių pagrindu) išvados glūdi būtent vertinimo veiksmuose.

⁹⁹ RADZEVIČIUS, L. *Teismo darbų saugos ekspertizė*. Metodinis laiškas. Vilnius, 2006. Prieiga per internetą: < http://www.ltec.lt/veikla/m_rekomend/dsauga.php >

¹⁰⁰ JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 22 (14), p. 83.

¹⁰¹ Ten pat, p. 83.

Specialiųjų ir teisinių žinių netikslaus atiriojimo padariniai

Specialiųjų ir teisinių žinių santykio ir atiriojimo problema svarbi tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Jeigu nėra apibrėžtos pozicijos dėl specialiųjų žinių apimties vertinimo, nesusiformuoja vieninga praktika, kas lemia skirtingų sprendimų priėmimą kiekvienu atveju.

Specialiųjų ir teisinių žinių atiriojimo problema pirmiausia pasireiškia tuo lygmeniu, kad reikia nustatyti, kas yra konkretaus klausimo sprendimo subjektas – ikiteisminio tyrimo pareigūnas (prokuroras, teisėjas) ar ekspertas (specialistas), t.y., turi būti nustatyta jų kompetencijos riba. Šiuo atveju kompetencija suprantama kaip klausimų ar reiškinių sritis, su kuria asmuo yra gerai susipažinęs.¹⁰² Jeigu subjektas sprendžia ne savo kompetencijai priskirtus klausimus, kyla atitinkami bendrieji neigiami padariniai, susiję su profesinių įgaliojimų viršijimu bei specialieji – susiję su proceso normų pažeidimu.

Bendriausia prasme teisininko ir specialiųjų žinių turėtojo profesijos priskiriamos skirtingoms kategorijoms: „Tarptautinė standartinė profesijų klasifikacija (ISCO) ir yra išraiškos forma, kuria remiantis gali būti nustatytos eksperto (specialisto), kaip specialių žinių subjekto, kompetencijos ribos“.¹⁰³ Profesijų klasifikacija sudaryta laikantis nuostatos, kad kiekviena profesija turi savo individualią apibrėžtą ir konkrečią kompetenciją bei funkcijas, kurių vykdymas reikalauja specifinių žinių – išsilavinimo ir įgūdžių. Subjektas, spręsdamas konkrečius klausimus, remiasi išsilavinimo bei praktinės patirties dėka įgytomis žiniomis. Akivaizdu, kad teisinis ir atitinkamos srities mokslas suteikia skirtingą pasirengimą, kas lemia atitinkamai skirtingą tų pačių reiškinių vertinimą. Tokiu atveju, eksperto (specialisto) pateiktas atsakymas į teisinio pobūdžio klausimus bus nepakankamai kvalifikuotas ir nepagrįstas. Pvz., turi būti žinomos būtinojo reikalingumo, nenugalimos jėgos ir kt. baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sąlygos.

Be to, ekspertams ne tik trūksta teorinių teisinių žinių, tačiau jie nėra susipažinę ir su visomis konkrečios bylos aplinkybėmis. Pagal BPK 209 str. 3 d. nutartyje skirti ekspertizę nurodomos nusikalstamos veikos aplinkybės bei ekspertui pateikiama

¹⁰² BENDORIENĖ, A. *et al.* *Tarptautinių žodžių žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2001.

¹⁰³ RADZEVIČIUS, E. Specialių žinių taikymas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių pažeidimus. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43 (35), p. 130.

medžiaga. Vadinasi, laikantis procesinių reikalavimų, ekspertui turi būti pateikiama ne visa, o tik ekspertiniam tyrimui reikalinga ir pakankama medžiaga. Tokiu atveju, tik teismas turi galimybę priimti sprendimą atsižvelgdamas į viso ikiteisminio tyrimo bei teisminio nagrinėjimo metu nustatytas aplinkybes.

Neteisingo atribojimo sukeltus procesinius padarinius tikslinga išskirti į dvi dalis:

- ekspertai nepagrįstai atsisako pateikti išvadą, motyvuodami, kad jiems užduotas teisinio pobūdžio klausimas;
- ekspertai atsako į teismo ar prokuroro pateiktus teisinio pobūdžio klausimus.

Viena vertus, teismas, saistomas pareigos ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes, neturi teisės atsisakyti spręsti byloje kylančių klausimų. Todėl situacija, kai specialiųjų žinių reikalaujančius klausimus spręstų pats teismas, lemtų baudžiamojo proceso principų ir nuostatų pažeidimą. Būtų pažeistas BPK 208 str., įpareigojantis skirti ekspertizę, kai „nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios“. Be to, toks teisėjo ir eksperto funkcijų derinimas viename asmenyje „reikštų baudžiamojo proceso įstatymų pažeidimą ir verstų naikinti priimtąjį nuosprendį“.¹⁰⁴ Kai išsiskiria teismo ir eksperto vertinimas dėl konkrečių klausimų teisinio pobūdžio, teismas turėtų įvertinti tam tikrą ekspertizės aktą kaip nepakankamai pagrįstą ir nemotyvuotą. Todėl toks aktas negali būti pripažintas tinkamu įrodymu. Kadangi specialiųjų žinių panaudojimo būtinybė neišnyksta turėtų būti skiriama dar viena ekspertizė. BPK nenumato galimybės skirti pakartotinę ekspertizę – todėl skiriama nauja ekspertizė. Svarbu pažymėti, kad nutartyje nurodomas ne tik tie patys klausimai ir ta pati pateikiama medžiaga, bet ir kitas negu pirmąją ekspertizę atlikęs ekspertas.

Antruoju atveju iškyla priešinga situacija – teisininkai (ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai) būdami teisės žinovais, perkelia pareigą spręsti bylos teisinius klausimus kitų (mokslo) sričių specialistams: „Todėl nei teismas, nei prokuroras negali pateikti ekspertui klausimų, atsakymui į kuriuos reikalingos žinios teisės srityje. Priešingu atveju reikštų, kad teismas nusišalina nuo savo pagrindinės funkcijos vykdymo ir teisės klausimų sprendimą perkelia ekspertui“.¹⁰⁵

Atitinkamai ekspertai atsakydami į teisinio pobūdžio klausimus viršija savo kompetenciją ir pažeidžia BPK 88 str. 4 d. numatytą reikalavimą: „Eksperto išvados

¹⁰⁴ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971, p.117.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998-10-28 nutartis c. b. Nr. 3K-161/98.

negali peržengti jo specialių žinių ribų“. Ši BPK nuostata – bendrojo įrodymų leistinumą reikalavimo išraiška. Juo remiantis, ekspertizės aktas turi būti įvertintas procesinės tvarkos laikymosi požiūriu. Šis reikalavimas apima keletą veiksnių:

- ekspertizės akto atitikimas įstatyme numatytiems formos reikalavimams, ar jis tinkamai surašytas;
- ekspertizės skyrimo ir atlikimo procesinių reikalavimų laikymasis;
- eksperto ir ekspertizės kompetencijos ribų paisymas.

Specialių žinių ribų paisymą kaip vieną iš ekspertizės akto vertinimo kriterijų pabrėžė ir LAT: „teismai vertindami pateiktą ekspertizės išvadą, neatkreipė dėmesio į tai, kad ekspertui kartu su specialių žinių reikalaujančiais klausimais buvo pateikti ir grynai teisiniai klausimai <...> Todėl teismas, vertindamas eksperto išvadą, turėjo atitinkamai reaguoti“.¹⁰⁶ Teismo reakcija susijusi su tokios išvados įrodomosios vertės nustatymu: „tokia išvada neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų, ja negalima remtis įrodinėjant bylos aplinkybes ir priimant procesinius sprendimus“.¹⁰⁷ Pažymėtina, kad teismas, nesutikdamas su eksperto išvada, savo nesutikimą turi atitinkamai motyvuoti – ne tik abstrakčiai nurodyti, jog eksperto išvada niekuo nepagrįsta: „teismo sprendime (nuosprendyje ar nutartyje) turi būti privalomai nurodoma, dėl kokių priežasčių tam tikri duomenys laikomi nepatikimais, neturinčiais įrodomosios galios“.¹⁰⁸ Teismas neturėtų remtis tokia ekspertizės išvada, kadangi ji pažeidžia principą, kad teisingumą vykdo tik teismas bei laisvo įrodymų vertinimo principą. Jeigu ekspertizės aktas neatitinka minėtų reikalavimų, jo įrodomoji vertė tampa abejotina. Ekspertizės išvados nebegali būti vertinamos kaip patikimos ir pagrįstos.

Atskirai paminėtini tie klausimai, kurių formuluotė ir išraiška lingvistine prasme sutampa tiek ekspertizės išvadose, tiek teismo sprendime (pvz., priežastinio ryšio nustatymas). Neleistina nuostata, kad ekspertizės akto išvados savaime laikomos pagrįstomis ir teisingomis. Specialiųjų ir teisinių žinių atribojimas pasireiškia būtent ekspertizės išvadų vertinimo procese. Tais atvejais, kai nėra tikrinamas išdėstytų duomenų patikimumas ir automatiškai pasiremiamas ekspertizės išvadomis, techninė įvykio versija tampa galutine teisine išvada. Tokiu būdu teismas nusišalina nuo pareigos spręsti teisinius klausimus remiantis teisinėmis žiniomis. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas – viena iš teisinių žinių taikymo išraiškos formų.

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998-10-28 nutartis c. b. Nr. 3K-161/98.

¹⁰⁷ RINKEVIČIUS, J. Specialiųjų žinių samprata ir teismo kompetencija. *Teisė*, 2000, Nr. 37.

¹⁰⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 185.

Neigiamą neteisingo atirbojimo padarinių įtaką didina visuotinai pripažintas mokslinių įrodymų reikšmingumas baudžiamosios bylos nagrinėjimui: „autoriai pabrėžia, kad nors įstatyminiu lygiu yra rekomenduojama neteikti teismo ekspertizės išvadoms prioritetinės reikšmės, tačiau tyrimą atliekantiems pareigūnams jos yra ypač reikšmingos, kadangi jose pateikti faktiniai duomenys neįeina į tyrimą atliekančio pareigūno kompetenciją ir pastarųjų yra laikomi objektyviais duomenimis, kuriais pilnutinai ir pasitikint galima remtis tiriant ir nagrinėjant bylas“.¹⁰⁹ Tačiau šie duomenys galėtų būti vertinami kaip vieni pagrindinių įrodymų tik tuo atveju, jei jie nustatyti motyvuotai ir pagrįstai, remiantis išsamia tyrimo medžiaga. Šių kriterijų tikrinimas ir sudaro teisinių žinių taikymo procesą.

¹⁰⁹ JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 6.

Išvados

1. Specialiosios žinios – tai ekspertizės ar objektų tyrimo metu pritaikomos mokymosi, specialaus pasirengimo, taip pat praktinės veiklos metu įgytos išsamios mokslo ar bet kurios kitos žmonių veiklos srities žinios, kurių neturi tyrimą atliekantis pareigūnas ar teismas, reikalingos klausimų, būtinų bylai ištirti išsprendimui.
2. Teisinės žinios suprantamos kaip visos žinios, reikalingos baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu išskylantiems klausimams spręsti, išskyrus specialiąsias žinias. Gali būti išskiriama bendra teisinėms ir specialiosioms žinioms sritis, kurią lemia teisės normų forma ir specifinis jų turinys.
3. Teisinių žinių sąvokos griežtas siejimas su teisės normų taikymu neleistinas, pirmiausia dėl techninių taisyklių (priskirtinų specialiosioms žinioms) įtvirtinimo teisės aktuose. Teisinėmis žiniomis nelaikytina informacija apie techninio turinio norminių aktų reikalavimus.
Atliekant ekspertizę gali būti remiamasi techninio turinio teisės normomis, nes jų reikalavimai priskirtini specialiujų žinių sričiai.
4. Egzistuojančios sąsajos tarp specialiujų ir teisinių žinių lemia jų atribojimo problemas sprendžiant priežastinio ryšio, atsakingų asmenų, taisyklių pažeidimo klausimus:
 - Taisyklių pažeidimo sąvoka nėra tapati taisyklių nesilaikymui, nes apima ir subjektyvius veiksmus. Atitinkamai konstatuoti taisyklių pažeidimą gali tik teismas.
 - Priežastinio ryšio techniniu požiūriu samprata sietina su objektyvios įvykio sekos bei mechanizmo nustatymu, naudojantis specialiosiomis žiniomis. Teisinio ir techninio priežastinio ryšio skirtumai susiję ne su atskirai atliekamais nustatymo veiksmais, o su techninės versijos išsamumo ir pagrįstumo tikrinimu bei vertinimu.
5. Techninės versijos svarbos akcentavimu nėra paneigiamas laisvo įrodymų vertinimo principas, kadangi ekspertizės aktas bei specialisto išvada pripažįstami įrodymais tik atlikus bendruosius ir specifinius įrodomosios informacijos tikrinimo ir vertinimo veiksmus.

6. Specialiųjų ir teisinių žinių santykis pasireiškia ekspertizės išvadų vertinimo procese, kai specialiųjų žinių pagrindu gauti duomenys, atlikus jų teisinį vertinimą, pripažįstami arba nepripažįstami įrodymais.
7. Netikslus specialiųjų ir teisinių žinių atribojimas sukelia neigiamus bendruosius ir procesinius padarinius.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014);
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741);
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341);
4. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969);
5. Ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 1R-327 (Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3902);
6. Ekspertizių skyrimo tiriant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas tvarka, patvirtinta Vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2004 m. sausio 13 d. įsakymu Nr. 1-12 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2004, Nr. 10-291).

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A. *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis.* Vilnius, 1996;
2. BAKŠEVIČIENĖ, R.; BEINORAVIČIUS, B. Teisės ir moralės santykis remiantis teisės požymiais. Jo naudojimas formuoti teigiamas Lietuvos teisės sistemos atžvilgiu visuomenės nuostatas. *Teisė*, 2004, Nr. 51, p. 14 – 23;
3. BENDORIENĖ, A. *et al. Tarptautinių žodžių žodynas.* 4-asis leid. Vilnius, 2001;
4. DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai baudžiamajame procese.* Vilnius, 1971;
5. GODA, G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras.* Pirmas leidimas. Vilnius, 2001;
6. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis.* Vilnius, 2005;
7. JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2003;
8. JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 22 (14), p. 81-87;

9. JUŠKEVIČIŪTĖ, J.; MALEVSKI, H. Dėl „specialių žinių“ termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, t. 6, p. 35-45;
10. KEINYS, S. (vyriausiasis redaktorius) et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.
11. LEONAS, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Fotogr. leid. Vilnius, 1995;
12. PALSKYS, E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme. *Socialistinė teisė*, 1968, Nr. 3, p. 23-28;
13. PIESLIAKAS, V. Priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių ir jo nustatymas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, t. 7 (85), p. 7-15;
14. POŠIŪNAS, P. *Teismo ekspertizės pagrindai*. Vilnius, 1994;
15. POŠIŪNAS, P.; LAKIS, V. Ekonominių teismo ekspertizių klasifikavimas. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 52-68;
16. RADZEVIČIUS, E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006;
17. RADZEVIČIUS, E. Specialių žinių taikymas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių pažeidimus. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43 (35), p. 127-136;
18. RADZEVIČIUS, L. *Teismo darbų saugos ekspertizė*. Metodinis laiškas. Vilnius, 2006. Prieiga per internetą: < http://www.ltec.lt/veikla/m_rekomend/dsauga.php >
19. RADZEVIČIUS, L.; KRAUJALIS, S. Informacija apie Lietuvos teismo ekspertizės institute atliekamas elektrotechnikos ekspertizes. *Teismo ekspertizės klausimai*. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 19-31;
20. RINKEVIČIUS, J. Ar visada ekspertizės skiriamos pagrįstai? *Teismo ekspertizės klausimai*. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 4-10;
21. RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamajoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990;
22. RINKEVIČIUS, J. Specialiųjų žinių samprata ir teismo kompetencija. *Teisė*, 2000, Nr. 37, p. 97-102;
23. ROZENTALIS, M. et al. *Filosofijos žodynas*. Vilnius, 1975;
24. STUNGYS, K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2004, t. 52 (44), p. 81-91;

25. *Teismo ekspertizės: jų skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas : metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2004;
26. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2000;
27. VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius, 2000;
28. ЖДАНОВ, А. Г. *Предмет, объекты и исходные данные пожарно-технической экспертизы*. Москва, 1989;
29. НАДГОРНЫЙ, Г.М. *Процессульные вопросы судебной автотехнической экспертизы*. Киев, 1975.
30. ОБРАЗЦОВ, В.А. et al. *Криминалистика*. Москва, 1997;
31. ПЕТРУХИН, И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. Москва, 1964;
32. ШАПИРО, Л.Г.; СТЕПАНОВ, В.В. Концептуальные проблемы понятия специальных знаний в уголовном судопроизводстве. *Вестник криминалистики*. Вып. 4 (12). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <
<http://www.shkolny.com/index.php>>

Praktinė medžiaga

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998-10-28 nutartis c. b. Nr. 3K-161/98;
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999-04-20 nutartis b.b. Nr. 2K-203/1999;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005-01-11 nutartis b.b. Nr. 2K-2/2005;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005-02-22 nutartis b.b. Nr. 2K-187/2005;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006-11-28 nutartis b.b. Nr. 2K-641/2006;
6. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-4225, 2003-01-22;
7. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-238, 2003-02-17;
8. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-299, 2003-02-20;
9. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-281, 2003-02-24;
10. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-250, 2003-02-25;
11. LTEC specialisto išvada Nr. 11-907, 2004-03-29;
12. LTEC specialisto išvada Nr. B.b. Nr. 16-1-01007-03, 2004-04-30;

13. LTEC specialisto iřvada Nr. 11-927, 2004-05-07;
14. LTEC specialisto iřvada Nr. 11-3437-(04), 2004-12-23;
15. LTEC specialisto iřvada Nr. 11-3504, 2005-01-14;
16. LTEC specialisto iřvada Nr. 11-3501-(04), 2005-02-28;
17. LTEC ekspertizės aktas Nr. 11-4023-(04), 2005-04-07.

Santrauka

Specialiųjų ir teisinių žinių santykis bei atribojimo problemos

Darbe nagrinėjami įvairių autorių pateikti specialiųjų žinių apibrėžimai, analizuojami jų skirtumai bei išskiriami esminiai specialiųjų žinių sąvokos požymiai. Analizuojant teisinių žinių sampratą, nagrinėjami techninio turinio socialinių teisės normų požymiai, priėmimo priežastys bei jų santykis su teisinėmis žiniomis. Aptariami mokslininkų bandymai apibrėžti teisinės žinias kaip profesines. Pagrindžiama pozicija, kad gali būti išskiriama bendra teisinėms ir specialiosioms žinioms sritis, kurią lemia teisės normų forma ir specifinis jų turinys.

Specialiųjų ir teisinių žinių atribojimo problemos aptiriamos remiantis eismo įvykių ir darbų saugos ekspertizių (tyrimų) praktika. Šioje dalyje nagrinėjama konkrečių klausimų (taisyklių pažeidimo, priežastinio ryšio, atsakingų asmenų nustatymo ir kt.) priskirtinumas specialiųjų ar teisinių žinių sričiai. Konstatuojama, kad teisinė išvada padaroma remiantis technine versija, tačiau tik atlikus ekspertizės išvadų vertinimo veiksmus ir pripažinus ją išsamia, pagrįsta bei motyvuota.

Paskutinėje darbo dalyje aptariami netikslaus specialiųjų ir teisinių žinių atribojimo bendrieji ir procesiniai padariniai.

Резюме

Проблемы соотношения и разграничения специальных и правовых знаний The interrelationship between special and legal knowledge and delimitation issues

В работе рассматриваются определения специальных знаний, анализируются их различия и выделяются существенные признаки понятия специальных знаний.

При анализе понятия правовых знаний рассматриваются признаки социальных правовых норм технического содержания, причины их принятия и их соотношение с правовыми знаниями. Обсуждаются попытки учёных определить правовые знания как процессуальные. Обосновывается позиция, что может быть выделена общая область правовых и специальных знаний, которую решает форма правовых норм и специфическое их содержание.

Проблемы разграничения специальных и правовых знаний обсуждаются на основе практики экспертиз (расследований) дорожных происшествий, а также нарушений безопасности труда. В этой части рассматривается отнесение конкретных вопросов (нарушения правил, причинной связи, определения ответственных лиц и др.) к области специальных или правовых знаний. Констатируется, что правовое заключение делается опираясь на техническую версию, но только после оценки выводов экспертизы и признания её исчерпывающей, обоснованной и мотивированной.

В последней части работы обсуждаются общие и процессуальные последствия нечёткого разграничения специальных и правовых знаний.